



Belijdenis

De wereld is ons huis.
Houdt uw huis schoon.
(Uit: Mencius, *Waarom spreekt u steeds van nut en voordeel?*,
Het Spectrum, Utrecht, 1971).

Dezer dagen zijn wij allen een ogenblik bereid al het vermeende slechte in uiteraard de andere mensen te vergeten. Het is te hopen dat dit slechte dan ook vergeven wordt. Al te vaak bestaan er echter parallellen met de oorlogvoering, die op de heilige dagen geen doorgang mag vinden.

Eigenlijk is het absurd dat wij ons nu nog bedienen van de clichés die bij iedere jaarwisseling gebezigd worden zonder ons te bezinnen op de structurele knelpunten in onze maatschappij. Dat die knelpunten bestaan zal niemand kunnen ontkennen. Ze zijn ernstiger dan de problemen waar we het afgelopen jaar zo vertrouwd mee zijn geraakt: inflatie, werkloosheid, stagflatie, monetaire crisis enz. Een dergelijke bezinning vindt nauwelijks plaats. De jaarwisseling geeft hoogstens gelegenheid een ander van onze bezorgdheid in kennis te stellen.

Ieder jaar passeren wij een mijlpaal zonder dat het ons opvalt. De mijlpaal van 1972 zou wel eens een nieuw tijdperk kunnen inluiden. Of dit het tijdperk van welzijn voor de mens wordt of het tijdperk waarin de mens zich het leven onmogelijk heeft gemaakt, is nog onzeker. Het lijkt er soms op dat we niet willen inzien dat het leven op deze aarde door de toenemende milieuverontreiniging in een kritiek stadium verkeert.

De Fransman Philippe Saint-Marc schreef in zijn vorig jaar verschenen boek *La socialisation de la nature*, dat de kapitalistische maatschappijvorm ongeschikt is om tijdig een einde te maken aan het snel voortschrijdende milieubederf. In het Cultureel Supplement van *NRC-Handelsblad* van 24 december jl. maakte Saint-Marc nog eens duidelijk waarom de natuur gesocialiseerd moet worden. In het kapitalistische systeem, dat overheerst wordt door het winstbejag, verrijkt de mens zich door middel van het verwoesten van de natuur, aldus de auteur.

Onze maatschappij wordt gekenmerkt door teveel het individu en te weinig de collectiviteit op de voorgrond te stellen. Wij zijn erop uit het beste voor onszelf of

voor onze naaste familie na te streven. Dit heeft een onstuwige consumptiedrang veroorzaakt. Maar onze behoeften kunnen wegens de sterke bevolkingsgroei slechts bevredigd worden door vernietiging van de natuur.

Waarschuwingen hiertegen behoren tot de luxe van die maatschappij. Saint-Marc werd dan ook niet geïnterviewd op de economische pagina van *NRC-Handelsblad*, maar in het Cultureel Supplement. Cultuur is immers vaak nog een luxe. Actiegroepen voor het behoud van ons milieu moeten zich bedruipen met de giften, die afgewogen worden tegen de uitgaven voor protserige consumptiegoederen. De producent van deze consumptiegoederen telt niet mee als hij niet minstens eenmaal per kwartaal een in koperdiepdruk verzorgde publikatie doet verschijnen, terwijl het bulletin van de Club van Rome Nederland grote gelijkenis vertoont met een gestencil schoolblaadje.

In onze huidige maatschappij is dit moeilijk te veranderen zo lang de consumptievrijheid bovenaan op ons behoeftenschema staat en zo lang politieke partijen eerder een korte-termijnpolitiek dan een lange-termijnpolitiek voorstaan. Hierdoor dreigt idealisme — noodzakelijk voor het leefbaar houden van de aarde — pragmatisme te worden en gaat pragmatisme op een opgepoetst opportunistische lijken. De gevolgen hiervan zijn duidelijk: internationaal bestrijden ontwikkelingslanden elkaar met door ons geleverde wapenen; de rivieren en zeeën vervuilen; de Randstad wordt opgeofferd aan het autoverkeer; de luchtverontreiniging wordt slechts geroken en gemeten; Nederland zit vol met planologen, maar Nederland schijnt niet te weten wat planologie is; en het allerbelangrijkste is wel dat we nog steeds geen bevolkingspolitiek durven te voeren, waardoor we steeds 25 jaar te laat beseffen wat eigenlijk had moeten gebeuren (denk aan de sexualiteit, de geboortenbeperking en misschien wel de abortus).

Ziehier enige bespiegelingen waaraan wij ons te weinig bezondigen. Laat 1972 het jaar worden waarin de wens om te overleven zal worden verhoord.

L.H.

Inhoud

Belijdenis	1
<i>Prof. Dr. F. Rogiers:</i> Regionale revolutie (II)	3
<i>Drs. G. Brouwers:</i> Schemering	4
<i>Drs. K. Mulder:</i> Mythen en sagen over de personenauto (I)	7
<i>Prof. Dr. L. H. Klaassen:</i> De problematiek van een grensregio; Twente/Oost-Gelderland - Westmünsterland	9
<i>E. Thielemans:</i> De industrialisatie van Vlaanderen	13
<i>Prof. Dr. J. Pen:</i> De neergang van J. K. Galbraith	17
Notitie 1971 in cijfers	6
Toets op taak Grondkosten en besluitvorming, door <i>Drs. H. M. van de Kar</i>	19
Boekbespreking G. C. Harcourt en N. F. Laing: Capital and growth, door <i>Prof. Dr. Th. van de Klundert</i>	21
Ontvangen publikaties	21
Mededelingen	23

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

In dit nummer: de problematiek van een grensregio, een uiteenzetting van de president-directeur van het NEI: Prof. Dr. L. H. Klaassen.

Weekblad van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Telefoon: (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f 57,20 per jaar, studenten f 36,40, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f 1,50.
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres. Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth

Bedrijfs-Economisch Onderzoek

Economisch-Sociologisch Onderzoek

Economisch-Technisch Onderzoek

Industriële Vestigingspatronen

Macro-Economisch Onderzoek

Project-studies Ontwikkelingslanden

Statistisch-Mathematisch Onderzoek

Transport-Economisch Onderzoek

Regionale revolutie (II)*

De regionale toekomst is reeds begonnen: op 7 december 1971 — een historische datum — werden de culturraden voor de Nederlandstalige en de Franstalige gemeenschappen samengesteld en (voorlopig) geïnstalleerd te Brussel. Hiermede werden de eerste stappen gezet op de weg naar de culturele „autonomie”, hoewel de decreten van deze wetgevende instituties door de Koning en zijn regering bekrachtigd en afgekondigd zullen moeten worden.

„In eigen land staan wij weer voor de problemen waarover wij ons sinds jaren zorgen maken en die betrekking hebben op de vorm die aan het vernieuwd kader van ons gemeenschappelijk leven moet worden gegeven. . . . In dit verband moeten wij eerlijk zijn en zonder nutteloos heimwee ons trachten te wennen aan het nieuwe aanzijn van België. Hetzelfde realisme moet ons bezielen bij het bepalen van de taken die aan de nieuwe instellingen zullen worden toegekend. Het communautaire feit en het gewestelijk feit werden erkend en in de Grondwet vastgelegd. Ze moeten thans vorm krijgen in structuren, waarvan sommige reeds bestaan en andere nog moeten in het leven worden geroepen. Bij die moeilijke verwezenlijking zijn er grenzen die wij niet mogen overschrijden”.

In deze passus van de kerstboodschap van Koning Boudewijn ¹⁾ weerklinken heel sterk de bekommernissen om aan de wens tot sterkere *decentralisatie naar de gewesten* tegemoet te komen. Deze zorgen wegen, naar vermoed wordt, heel zwaar door op de onderhandelingen die gevoerd worden voor de vorming van een nieuwe regering. Men kan trouwens de vraag niet ontlopen of de eerste poging van formateur Prof. G. Eyskens om een *gedetailleerd* regeringsprogramma (één van de innovaties van het algemene beleid sinds 1968) te ontwerpen, niet is mislukt wegens a. de implicaties van het regionale feit, dat nog niet in alle (unitaristische) geesten blijkt te zijn doorgedrongen, en die blijkbaar meer van een papieren decentralisatie houden, dan van een effectieve, en b. de vanzelfsprekende terughoudendheid van Brusselse politici, die de voorgenomen decentralisatie niet begrijpen, niet slikken kunnen (of willen).

Het *aanvullende* dossier van de gewestelijke revolutie moet inderdaad worden opengelegd, omwille van het feit dat een wet tot stand dient te komen voor de uitwerking van de



principes vervat in het inmiddels beroemde nieuwe artikel 107. quater van de Grondwet („België omvat drie gewesten: het Vlaamse, het Waalse en het Brusselse gewest. De wet draagt aan de gewestelijke organen welke zij opricht en welke zijn samengesteld uit verkozen mandatarissen de bevoegdheid op om de aangelegenheden te regelen welke zij aanduidt — met uitsluiting van taalwet en cultuur — en dit binnen de omschrijving en de wijze die zij bepaalt”).

Een eerste vraag die zich hierbij voordoet is: moet de wet van 15 juli 1970 houdende organisatie van de planning en de economische decentralisering worden beschouwd als een eerste uitwerking van art. 107 quater? Zal men, rekening houdend met de uitgesproken wil van de kiezers, hierop partieel terug moeten komen ten einde de adviserende bevoegdheden van de GER te vervangen door meer beslissende machten? Maar dan schijnt er tegenspraak te bestaan, omdat er een GER voor Brabant moet komen, terwijl de grondwet spreekt van een gewest Brussel. Bovendien: welk Brussel, dat van de 19 gemeenten (hetgeen voor de Brusselaars niet aanvaardbaar blijkt te zijn, omdat de economische grenzen volgens hen verder reiken), of een ruimer Brussel (hetgeen voor Vlamingen en Walen minder prettig is)?

Een tweede vraag: welke instituties? Op economisch vlak zou men kunnen denken aan de GER en GOM en op cultureel vlak aan de culturraden, maar hierbij werd niet aan Brussel gedacht als hoofdstad en ontmoetingsplaats van de beide culturen. Moeten dan nieuwe organismen worden voorzien? Naar mijn mening moet dit absoluut worden vermeden, zo niet dan raakt de hele staatsvorming „verward”. Vanzelfsprekend zal veel afhangen van de taken en

de werkwijze die aan deze „organen” zal worden toegekend en gevolgd. Indien men ervan uitgaat dat alleen reglementeringen van nationale raamwetten als taakstellingen zullen worden opgedragen aan deze „raden”, dan zouden de reeds bestaande culturraden deze aangelegenheden tot zich kunnen trekken of men zou ze zelfs kunnen toevertrouwen aan de provincies en in bepaalde gevallen kunnen de agglomeraties en federaties beter werk (dichter bij de bevolking) leveren.

Een derde vraag betreft precies deze bevoegdheidsdomeinen: als men teruggrijpt naar de voorbereidende werkzaamheden dan valt het op dat deze aangelegenheden zich uitstrekken tot praktisch *alle* sociaal-economische problemen: gewestelijke economische expansie en werkgelegenheid; ruimtelijke ordening en stedenbouw, huisvesting en volksgezondheid, gezins- en demografische politiek, beroepsopleiding en -herscholing, sommige deelgebieden van de nijverheidswetgeving en energiebeleid, toerisme en onthaal.

Een vierde vraag: de financiële middelen voor de uitvoering van dit complexe geheel? Neen, *geen eigen* fiscaliteit, hoofdzakelijk omdat men bevreesd was voor een verhoging van de belastingdruk (die er toch zal moeten komen), maar men denkt aan twee bronnen: a. dotaties uit de rijksbegroting, die verdeeld zouden worden over de gewesten volgens „objectieve criteria” (woord dat onvermijdelijk tot subjectieve beoordelingen aanleiding zal geven) en b. toewijzing aan de gewesten van de opbrengst van „lokaliseerbare” rijksbelastingen (waartegen al evenvele bezwaren geopperd kunnen worden). Vermoedelijk zal men in een volgende fase fiscaliteiten onttrekken aan het Rijk, de provincies en de gemeenten om ze toe te vertrouwen aan de nieuwe instituties. In de regionale revolutie zit dus een onuitgesproken federale inslag.

* Zie mijn column in *ESB* van 1 december 1971, blz. 1071.

¹⁾ Boodschap ter gelegenheid van de receptie in het Paleis te Brussel op 21 december 1971.

Schemering

DRS. G. BROUWERS*

De lange hete zomer is voorbij. Wij gaan geen lange donkere winter in. Het wordt wel kwakkelen. Na de roes van de „roaring sixties” komt de kater van de „critical seventies”. De stijgende inflatie waar Europa, maar na Engeland Nederland het meest, steeds gelatener mee leefde, heeft een kritische grens overschreden. Het gaat niet meer alleen om een simpele conjuncturele inzinking. De fut is fundamentele uit de groei. Wij staan voor een structureel gebrek van onze werk-voor-allen maatschappij, waartegen het traditionele sociaal-economische beleid niet is opgewassen.

De voor ons maatschappelijk welzijn onontbeerlijke combinatie van stabiliteit en groei vereist een nieuwe formule. De formule is bekend. Zij heet inkomenspolitiek. Om feitelijk effect te hebben, moet het land ervoor worden rijp gemaakt. Dat zal waarschijnlijk slechts onder de steeds sterkere druk van de omstandigheden mogelijk blijken. Wij hebben geen nieuwe economische theorie van node, wel een nieuwe politieke praktijk. Intussen moeten wij trachten met de beperkte middelen, die ons ter beschikking staan, het schip van de klippen te houden.

Geen jaren dertig

Deze pijnlijke confrontatie met een maatschappelijk tekort is, wanneer straks de werkloosheid nog wat verder stijgt, geen reden te vervallen in een „dies irae”-stemming. Reeds duikt hier en daar weer het trauma van de jaren dertig op. De geschiedenis herhaalt zich niet. Haar constellatie is telkens anders. De arbeid was toen een speelbal van het lot. Hij heeft nu een centrale machtspositie. Toen hadden wij te maken met een naar beneden gerichte prijs- en loonspiraal, die tot steeds grotere werkloosheid leidde. Nu ondergaan wij een naar boven gerichte loon- en prijs-spiraal, die geen massale crisiswerkloosheid veroorzaakt, maar de werkgelegenheid wel meer en meer zal ondermijnen.

De „built-in stabilizers” van een perfect systeem van sociale voorzieningen en van een dito landbouwpolitiek zullen een diepe val van de vraag voorkomen. De overheid zal door een anti-cyclische versterking van de koopkracht, zodra die nodig en verantwoord is, daartoe het hare bijdragen. De kans is echter groot, dat de recessies langer worden en de groeitrend lager. Daarmee

zal het conflict tussen de individuele consumptiedrang en de stijgende behoeften van de gemeenschap als geheel zich in toenemende mate gaan verscherpen.

Waarom is deze grens zo kritisch? Waarom zouden wij niet nog langer met de inflatie kunnen leven? Wij hebben geleefd met drie, met vijf en nu met zeven à acht procent. Waarom niet ook met negen of tien of meer? Waarom zou het ook nu niet net als in 1968 bij een lichte recessie blijven? Het staat vandaag nog gezinszins vast dat zij haar voorgangster zal overtreffen. De inzinking is in Europa zoals dat heet genuanceerd. In Amerika rekent men met een herleving. Samen bepalen zij in hoofdzaak de wereldconjunctuur. Het is denkbaar dat deze zich toch nog weer herstelt.

Stijgende kosteninflatie

Er is evenwel iets nieuws gebeurd. Wij waren er sinds de jaren vijftig aan gewend geraakt, dat de bedrijfsinvesteringen dwars door de conjunctuur een betrekkelijke gelijkmatigheid behielden. De grote nationale en multinationale ondernemingen, die meer en meer op de economie hun stempel drukken, maakten hun investeringsplannen op langere termijn. Zij hadden daarvoor de middelen. Dit is door de aanhoudende en voortdurend stijgende kosteninflatie niet meer het geval. Galbraith heeft wat dit betreft in zijn *New Industrial State* het accent verkeerd gelegd. Het zijn niet in de eerste plaats meer de grote industrieën die het prijsverloop bepalen. De relatie tussen prijs en kosten is afhankelijk van het karakter van de markt.

Deze kan wel en niet onder invloed van de internationale concurrentie staan. Voor een groot deel van de prijzen en marges, die rechtstreeks de kosten van levensonderhoud bepalen, is dat niet het geval. Zij worden gevormd op een goedgevoelde nationale markt. De concurrentie is daar praktisch in het klimaat van een steeds sneller gestegen nominale koopkracht uitgeschakeld. Een kostenstijging zet zich vrijwel onmiddellijk in een prijsstijging om. Hoe sterker de kostenstijging hoe vlugger dit geschiedt. Bij een bepaalde versnelling kun-

* De auteur is secretaris-generaal van het Ministerie van Economische Zaken.

nen de prijzen zelfs de neiging krijgen op de kosten vooruit te ijlen. Het verband wordt losser, het vertrouwen in de geldswaarde krijgt een deuk. Hoe lang dit vol te houden is, zal de praktijk nog moeten uitwijzen.

Waar echter de prijs wel onder invloed van de internationale concurrentie staat, vindt een geheel andere ontwikkeling plaats. De prijs volgt op den duur de kosten niet. Ook al houden op de internationale markten de grote ondernemingen in de prijzen tot op zekere hoogte rekening met elkaar, de scherpste van de mededinging laat niet toe krasse kostenstijgingen in de prijzen door te calculeren. De interne financiering wordt beknot. Zolang de kosteninflatie haar huidige karakter houdt, zal zij de investeringen drukken en dus de groei vertragen.

Monetaire onzekerheid

Er is een tweede nieuwe factor in het conjuncturele krachtenspel: de steeds groter geworden monetaire onzekerheid. In theorie en op korte termijn ook in de praktijk, kunnen zwevende wisselkoersen zeer wel zorg dragen voor het internationale evenwicht. De interne prijzen en kosten hebben evenwel in de maatschappij met „full employment” hun variabiliteit verloren. De evenwicht herstellende effecten van pariteitsveranderingen zijn niet meer wat zij vroeger waren. Monetaire onzekerheid vertroebelt het internationale economische leven en lokt protectionistische maatregelen uit. Duurt zij voort, dan versombert ook dat het recessieve beeld.

De perspectieven voor een herordening van het monetaire systeem zijn gunstig. Slagen de onderhandelingen definitief, dan is echter economisch niet weer automatisch „tout pour le mieux dans le meilleur des mondes”. Internationale monetaire rust kan de herstellende krachten in de conjunctuur versterken. Het economische structuurgebrek van onze huidige maatschappij blijft echter levensgroot bestaan. Om het fata morgana van de stabiele groei tot werkelijkheid te maken zijn andere maatregelen nodig.

Structuurverandering

Er zijn velen die een lagere groei niet als een dissonant maar als hemelse muziek in de oren klinkt. Zo eenvoudig springt men echter niet uit de consumptiehel in het welzijnsparadijs. De verschuiving van de goederen- naar de dienstenmaatschappij gaat zeer geleidelijk en geschiedt niet door een lagere, maar door een andere groei. Ook daarvoor zijn aanzienlijke investeringen, publieke en private, nodig. Een abrupte wijziging in het economische systeem veroorzaakt behalve minder consumptie, grote werkloosheid. Het welzijn kan men dan wel helemaal vergeten. Waarbij zij aangetekend dat men sprekend over welzijn zowel de vrijheid der natuur als de vrijheid der consumptie moet ontzien.

Een te zware druk op de investeringen brengt ons van de regen in de drop. Het zou bovendien de looninflatie niet voldoende kunnen stoppen. De stelling dat een evenwichtige loonpolitiek pas mogelijk is indien de overheid door druk op de investeringen zorgt voor een ontspannen arbeidsmarkt, wordt overtrokken. Het

woord stagflatie is niet voor niets ontstaan. Een sterke ontspanning in het Westen zou trouwens nationaal een zware recessie betekenen. Laat men zich niet overgeven aan de illusie dat een evenredige spreiding van de economische activiteit over het hele land binnen enkele jaren een feit zou kunnen zijn. De economie is geen mozaïek waarmee men willekeurig kan schuiven. Rivieren stromen nu eenmaal naar de zee. Daarmee is niet gezegd dat men niet aanzienlijk meer kan schuiven. Een selectief structuurbeleid is een noodzakelijke vereiste. Werk voor allen zal logischerwijs echter steeds op vele plaatsen een gespannen arbeidsmarkt inhouden. Wil een evenwichtig sociaal-economisch bestel geen theorie blijven, dan is een systematische inkomenspolitiek onder alle omstandigheden onontbeerlijk.

Te midden van de problemen die ons welvarende leven economisch en anderszins op de tocht zetten, weegt dit vraagstuk politiek het zwaarst. Wij hebben slechts de keuze tussen twee alternatieven. Tussen verscherping van sociale spanningen op een wankeler economische basis en een imagatieve omkering van dit noodlottige proces. Waarom zouden wij een maatschappij, die wij beter in de hand hebben gekregen, weer door de vingers laten glippen om straks tussen de alternatieve scherven te zitten? Waarom zou dit, ondanks een overontwikkelde neiging tot negatieve kritiek, in menig opzicht toch geavanceerde volk zich niet opnieuw in de Europese avant-garde plaatsen en met zijn grotere ervaring op dit terrein het voorbeeld geven? Het zal niet in een vloek en een zucht gaan, maar het lijkt de moeite waard. En wij zijn tenslotte nog twaalf jaar van 1984 af.

Europese integratie

De vernieuwende en ontbindende krachten die onze hedendaagse maatschappij in zo hevige beweging brengen, behoeven ter verrijding van de chaos een nieuw kristallisatiepunt. De Europese nationale staten hebben zich na vijf eeuwen van schepping en vernieling als voornaamste vorm van economische en politieke eenheid overleefd. Slechts Europa als geheel heeft het formaat om de idealen en de behoeften van deze tijd de kans op praktische vervulling te geven.

Haar integratie wordt de komende jaren op een zware proef gesteld. De continentale beklemming is verbroken. Engeland en een deel van Scandinavië staan na wat visgepruttel klaar hun zetels in te nemen. Eerst nu stelt de eerste E van EEG terecht Europa voor. Het voorspel van de Zes heeft zijn formidabele rol vervuld. Het naspel van de geografische afronding heeft de tijd en is niet meer essentieel voor de nieuwe en opnieuw centrale functie van ons werelddeel. Het punt is nu van het Europa van de Tien een politiek en economisch geheel te maken.

Deze eenheid betekent geen uniformiteit. Zij sluit een gevarieerde verscheidenheid niet uit, zij zal haar integendeel activeren. Of zoals Denis de Rougemont zijn *Lettre ouverte aux Européens* besluit:

„Une Europe qui ne sera pas nécessairement la plus puissante ou la plus riche, mais bien ce coin de la planète indispensable au monde de demain, où les hommes de toutes races pourront trouver non pas le plus de bonheur, peut-être, mais le plus de saveur, le plus de sens à la vie”.

De op een eigen cultuur steunende Europese federatie, die in haar centrale bestuur de politieke en economische bevoegdheid heeft haar als een zo stabiele kracht te doen functioneren, dat in de rijk geschakeerde regionen „le plus de saveur, le plus de sens à la vie” verzekerd is. Niet noodzakelijk de machtigste en de rijkste, maar wel zo machtig en zo rijk dat zij haar mondiale verantwoordelijkheid op effectieve wijze kan uitoefenen.

Van deze federatie zijn wij vandaag nog ver verwijderd. Nog is de stap naar de verwijding van de EG niet gedaan, of de naties putten zich uit in verzekeringen dat hun nationale soevereiniteit niet in het geding is. De positie van de Europese Commissie bevindt zich op een dieptepunt. Men spreekt met minachting over Brusselse technocraten. Goeddeels ten onrechte. Maar voor zover terecht, is het de schuld der nationale regeringen, die in onvoldoende mate de Commissie met politici van Europees formaat en het apparaat met functionarissen van topklasse bezetten. Maar ook dit alles behoort na de fanfares tot de nuchtere feiten van het alledaagse leven. De mens is soms idealistisch, vaker geborneerd en op macht belust, hoe klein die macht ook moge zijn. Wat de laatste twintig jaar in Europa is gebeurd, is niettemin wonderbaarlijk. De toetreding van Engeland is en blijft een historisch feit van de eerste rang. Men moet de Europese burgers enige tijd gunnen daaraan te wennen.

In de eerstkomende jaren zal dan ook een druk gemanoeuvree om positie gaan plaatsvinden. Men gaat weer als vanouds gezellig buitenlandse politiekje spelen in plaats van met het binnenlandse Europese beleid spoed te maken. Deze tussenfase brengt het risico mee dat de supranationaliteit nog meer van de kaart verdwijnt. Dit onmisbare plechtanker van het verenigde Europa zou dan niet van ijzer zijn, maar het welbekende papieren vodje.

Er is evenwel een krachtig lichtpunt. De economie gaat haar onvermijdelijke gang. Zij schakelt steeds drastischer de grenzen uit. En de milieuhygiëne helpt daaraan een handje mee. De economie overspoelt de politiek. De noodzaak van een Europese conjunctuur- en structuurpolitiek stijgt dus van jaar tot jaar. De Economische en Monetaire Unie wordt door een regeling van de valutacrisis alleen maar actueler.

Wanneer de politiek te zeer bij de feiten achterblijft, belet dit dan ook niet de opmars van de integratie in het Europese bedrijfsleven. Hoe benepener echter de politieke compromissen zijn, hoe meer men particuliere wegen vindt en hoe zwakker de positie van de overheden wordt, die sociaal en economisch voor het noodzakelijke evenwicht moeten zorgen. Boven de nationale regeringen en boven de grensoverschrijdende machtsconcentraties van elke aard dient een Europese overheid te staan die voor de belangen van de Gemeenschap als totaliteit kan waken.

Het woord is aan de politici

Supranationaliteit zal men voorlopig niet in de eerste plaats van de regeringen moeten verwachten. Het woord is nu primair aan de politici als zodanig. Zij zullen moeten ophouden Europa als een interessante bijkomstigheid te beschouwen, waar slechts enkele idealistische specialisten zich grondiger mee bezighouden. Het zal een lange taaie krachtsinspanning eisen om de Europese

1971 IN CIJFERS

	1969	1970	1971
Bevolking op 31 december (x mln.)	13,0	13,1	13,3
Nationaal inkomen (netto, marktprijzen, constante prijzen, 1963 = 100)	142	149	153
Bijdragen in % van het netto nationale inkomen tegen factorkosten van			
landbouw, bosbouw en visserij	6,9	6,3	6,2
nijverheid	41,6	42,0	41,7
diensten	36,7	37,2	37,2
overheid	14,2	14,4	15,2
buitenland	0,6	0,1	-0,3
Gezinsbesparingen in % netto nationale inkomen tegen factorkosten	12,9	12,2	12,0
Bruto-investeringen in vaste activa in % BNP	25,2	26,3	26,2
Reële consumptie per hoofd (1963 = 100)	128	136	139
Reëel beschikbaar inkomen (1964 = 100)	117	124	128
Prijsindex gezinsconsumptie (1963 = 100)	135	141	152

Bron: CBS, *Het jaar 1971 in cijfers*.

integratie in politicus tot werkelijkheid te maken. Het is mogelijk dat de toetreding van de Engelsen, de ervarenste „political animals”, een steun zal zijn, wanneer de kans die Europa bij een goede aanpak biedt, voldoende tot de insulaire breinen zal doordringen.

Om de volken het begrip Europa naderbij te brengen, is de opheffing van de controles aan de onderlinge grenzen een allereerste eis. Als de wil er is, is dit niet zo moeilijk als men meestal voor geeft. In de ook niet ongecompliceerde Benelux zijn wij haast zover. Statistici vechten nog als tijgers om de in- en uitvoerdocumenten aan de grens te houden. Maar zelfs daar komen wij wel overheen.

Wij zouden op dit tijdstip van de geschiedenis eigenlijk moeten juichen. De welvaart was nooit zo groot en algemeen als nu. De werkloosheid leek voor goed verbannen. De techniek opent al maar weidere perspectieven. Men staart zich echter blind op de gebreken. Er moet zonder twijfel nog heel wat gebeuren wil het welzijn, stoffelijk en geestelijk, voldoen aan vele elk voor zich bij ons beschavingspeil redelijke wensen. De organisatorische eisen die dit aan het maatschappelijke leven stelt zijn niet gering, maar met beleid en moed oplosbaar. Filosofen die dat op revolutionaire wijze willen doen, tellen vaak de individuele vrijheid licht, met alle consequenties. Wij bevinden ons in de schemering van een maatschappij, welke trekken wij nog slechts vaag kunnen onderkennen. Het ligt in aanzienlijke mate aan onszelf of het een ochtendschemering zal zijn.

G. Brouwers

Mythen en sagen over de personenauto (I)

DRS. K. MULDER

De auteur van dit artikel is van mening dat er 3 „mythen” over de personenauto bestaan: 1. door de wegenbouw te beperken zal het personenautopark minder snel groeien; 2. in het openbaar vervoer ligt de sleutel voor de oplossing van het verkeersprobleem; 3. de elektrische auto maakt alles beter. De eerste „mythe” zal hieronder worden behandeld. De overige „mythen” behandelt de auteur in een volgend nummer van ESB.

De snelle groei van het autopark en de toenemende overheersing van de personenauto in het straat- en verkeersbeeld is een kwestie, die vele mensen met zorg vervult. Sommigen van hen uiten hun gevoelens van angst en „wrevel in primitieve leuzen als „Lazer op met je uitlaatgassen”. Anderen doen dat op een meer verijnde manier. Ze verpakken — meestal zonder dat ze dat zelf beseffen — hun emoties in logisch klinkende beweringen en theorieën, die uitmonden in aanbevelingen voor het door de overheid te voeren beleid.

Enkele van deze theorieën worden met een zekere frequentie door diverse radio- en t.v.-reporters, parlementsleden en andere opinieleiders gebruikt. Ze hebben zodoende al enigszins het karakter van mythen en sagen gekregen.

Aangezien men bij een meer objectieve, een meer wetenschappelijke benadering van het probleem vaak tot geheel andere aanbevelingen voor de te volgen politiek komt, is er reden om op de onjuistheden van enkele van deze mythen over de personenauto te wijzen.

1e mythe: de vicieuze cirkel van verkeer en wegenbouw

„Nieuwe wegen trekken verkeer aan. Dat is een feit, waar de planologen onvoldoende rekening mee houden. En daardoor zitten we in een vicieuze cirkel. We bouwen nieuwe wegen omdat er op de bestaande wegen teveel verkeer is. Maar door de bouw van nieuwe wegen stimuleren we automobilisten om nog meer gebruik van hun auto te gaan maken en degenen die nog geen auto hebben om zich ook zo'n ding aan te schaffen. En zo ontstaat dan weer nieuw verkeer enzovoort. Deze cirkel kan alleen doorbroken worden door te weigeren nog meer natuurschoon en landelijke rust op te offeren voor de wegenbouw”.

Dit is een van de belangrijkste argumenten van de tegenstanders van de Leidse Baan. Maar dezelfde redenering is ook al eerder door anderen gehanteerd. Er wordt dus gezegd, dat de omvang en de kwaliteit van het wegennet belangrijke determinanten zijn voor de omvang van het personenautopark en voor de mate

waarin de auto's gebruikt worden. Verder wordt gesteld, dat door deze determinanten constant te houden de groei van het verkeer kan worden afgeremd.

Wij moeten hierbij duidelijk onderscheiden: de invloed op het aantal auto's en die op de mate waarin die auto's gebruikt worden. De vraag, hoe de omvang en de groei van het personenautopark verklaard moeten worden is er één waar al diverse geleerden zich het hoofd over hebben gebroken. Vorig jaar nog heeft het blad *RAI* in een serie van 5 artikelen (25e jaargang, nrs. 8 t/m 13) een opsomming gegeven van al het wetenschappelijke werk dat in ons land op dit gebied is verzet.

Uit de resultaten van dit speurwerk, dat zich ook uitstreckte over andere landen die welke verder gemotoriseerd zijn dan Nederland, blijkt heel duidelijk, dat de allesoverheersende factoren voor de groei van het autopark de toenemende welvaart en het naar voren schuiven van de auto op de ranglijst van begerenswaardige artikelen („consumer's acceptance”) zijn. Zo er al enige invloed is van beschikbare leefruimte en omvang van het wegennet, is die in ieder geval zeer gering.

Wie bedenkt dat de eerste aanschaf van een auto bijna altijd een individuele beslissing is zal zich daarover niet verwonderen. De man die een auto wil hebben kan eventuele bij hem opkomende milieubezwaren immers gemakkelijk terzijde schuiven met de overweging dat „die ene auto van hem” er ook nog wel bij kan.

De bewering, dat door het afremmen of stopzetten van de bouw van nieuwe wegen de groei van het aantal auto's beperkt of vertraagd kan worden, moet daarom naar het rijk van de illusies worden verwezen.

Over het gebruik van personenauto's zijn lang niet zoveel cijfers beschikbaar als over de eigendom daarvan. Maar de cijfers, die er zijn, geven eufemistisch gesproken, geen steun voor de stelling dat door een beperking van de bouw van nieuwe wegen het gebruik van personenauto's geremd zou kunnen worden.

Tabel 1.

	Gemiddelde jaarkilometrage personenauto's	Gemiddeld aantal meters weg per auto
Zwitserland	17.000	50
Nederland	16.800	36
West-Duitsland	16.300	34
Denemarken	15.500	65
Verenigde Staten	15.500	74
Zweden	14.000	83
Groot-Brittannië	13.200	35
Italië	13.000	30
Noorwegen	12.000	112
België	11.050	51
Frankrijk	10.500	70

In het licht van de in tabel 1 vermelde cijfers ¹⁾ is het moeilijk vol te houden dat de mate waarin personenauto's gebruikt worden, duidelijk samenhangt met de omvang van het beschikbare wegennet. Veeleer dringt zich de conclusie op, dat de omvang van het wegennet van weinig of geen invloed is en dat het gemiddelde jaarkilometrage waarschijnlijk veel meer bepaald wordt door factoren als: het patroon van het sociale leven, het welvaartspeil en de reeds bereikte graad van motorisering in de betreffende landen. Voor Nederland zijn meer gedetailleerde cijfers beschikbaar, die deze tentatieve conclusies een flinke ondersteuning geven.

In de eerste plaats bestaat er in ons land een duidelijk verband tussen de sociale klasse waartoe automobilisten behoren en het aantal kilometers dat ze jaarlijks met hun auto rijden. Voor 1970 werden in een representatieve steekproef van 2.000 automobilisten de cijfers gevonden, die in tabel 2 vermeld staan.

Tabel 2.

Sociale klasse automobilist a)	Percentage van alle automobilisten	Gemiddeld kilometrage in 1970
A (hoog)	13	18.200
B	40	17.900
C	42	15.000
D (laag)	5	12.300
Alle automobilisten	100	16.500

a) Dit is de indeling zoals die normaal bij het marktonderzoek in Nederland wordt gehanteerd. De klassering geschiedt door de enquêteurs, die zich daarbij baseren op wat ze van de ondervraagde horen over leeftijd, beroep, werkgever enz. en op wat ze waarnemen omtrent zijn levenswijze.

Het verschil tussen enerzijds de klassen A en B en anderzijds de klassen C en D (hoofdzakelijk geschoolde en ongeschoolde arbeiders) moet voor een deel worden toegeschreven aan het feit dat de klassen A en B de auto meer nodig hebben in de uitoefening van hun beroep dan de klassen C en D. Dat daarnaast ook het welvaartspeil van invloed is, blijkt uit de verschillen tussen de kilometers van de klassen C en D.

Die invloed komt nog duidelijker naar voren wanneer de kilometers van oude en nieuwe automobilisten afzonderlijk worden bekeken. We zien dan dat nieuwe automobilisten in de eerste jaren dat ze een eigen auto hebben, maar betrekkelijk weinig kilometers rijden (ca. 12.000 per jaar).

Later gaan ze geleidelijk aan meer gebruik maken van hun voertuig (waarschijnlijk omdat ze gewend raken aan de beschikbaarheid van hun auto en tegelijkertijd — onder invloed van de stijgende welvaart — de econo-

mische belemmeringen voor het gebruik ervan minder worden).

De gevonden cijfers duiden erop, dat ze daarbij niet geremd worden door de voortdurend groter wordende drukte op de wegen. Want het proces voltrekt zich ondanks de explosieve groei van het autopark volgens een opmerkelijk stabiel patroon; hetgeen wordt gedemonstreerd door onderstaande cijfers, die gevonden zijn in mondelinge enquêtes in mei 1964, mei 1966, oktober 1968 en oktober 1970 (telkens met ca. 2.000 automobilisten).

Tabel 3. Gemiddelde jaarkilometrage van personenauto's

Jaar	Alle automobilisten	Langer dan 2 jaar auto- mobilist	Korter dan 2 jaar auto- mobilist
1963	18.500	19.800	14.000
1965	17.000	19.100	12.000
1968	16.300	17.800	11.900
1970	16.500	17.400	12.900
raming 1972	(16.500)	(17.500)	(12.000)

Degenen, die in 1965 langer dan 2 jaar automobilist waren, hadden in 1963 al allemaal een auto. Hun gemiddelde jaarkilometrage ging van 1963 tot 1965 omhoog van 18.500 naar 19.100. Deze toeneming is zeer vermoedelijk geïnduceerd door de inmiddels opgetreden welvaartsstijging, die vooral degenen, die in 1963 pas een auto hadden en toen nog maar 14.000 kilometer per jaar reden, tot het maken van meer kilometers heeft aangezet. Doordat er tegelijkertijd echter nieuwe automobilisten in de markt kwamen, die slechts 12.000 km per jaar reden, ging het gemiddelde kilometers voor alle Nederlandse automobilisten toch nog omlaag van 18.500 naar 17.000.

Dit proces herhaalt zich in de loop der jaren. Daarbij wordt het „gewicht” van de nieuwelingen t.o.v. de reeds aanwezige automobilisten steeds kleiner, waardoor de daling in het kilometers van alle automobilisten afzwakt en tot staan komt. Het is zelfs denkbaar, dat zo op den duur het totale gemiddelde kilometers weer enigszins gaat stijgen.

Natuurlijk is niet te ontkennen, dat omvang van het wegennet voor dit proces uiteindelijk toch een randvoorwaarde kan zijn, die wanneer ze maar lang genoeg constant gehouden zou worden, op den duur remmend moet gaan werken. Maar gezien de zeer grote afhankelijkheid, die vele automobilisten voor hun wagen aan de dag leggen, moet verwacht worden, dat het heel lang zal duren voordat die randvoorwaarde werkelijk effectief wordt. Tegen die tijd zou o.a. de verkeerschaos catastrofale afmetingen gekregen hebben en zou bijvoorbeeld ook het werkelijk essentiële goederen- en personenvervoer in gevaar zijn gekomen. Alle wegen, die maar enigszins als sluiptweg kunnen dienen, zouden dan vol verkeer zijn gelopen.

Er is evenwel te verwachten, dat het zover niet zal komen. Het is meer dan waarschijnlijk, dat vóór die tijd al een heel andere randvoorwaarde — de beperkte hoeveelheid parkeer ruimte — in werking is getreden. In New York, Parijs, Londen en andere wereldsteden is het in feite het gebrek aan parkeer ruimte, dat de ver-

¹⁾ De cijfers hebben betrekking op het jaar 1968 en werden verzameld door Deutsche Shell AG.

De problematiek van een grensregio

Twente/Oost-Gelderland - Westmünsterland*

PROF. DR. L. H. KLAASSEN

De regionale problematiek van een land wordt enerzijds bepaald door de mate waarin groeiende, stagnerende en neergaande sectoren in de economie van dat land zijn vertegenwoordigd en anderzijds door de wijze waarop deze sectoren over het territorium van dat land zijn verdeeld.

Hoewel beide patronen van land tot land verschillend zijn, kunnen toch, zij het grof, bepaalde fundamentele kenmerken daarvan in ieder land worden teruggevonden. Een eerste kenmerk is dat bepaalde industrieën in bepaalde gebieden zijn geconcentreerd waardoor in extreme gevallen zelfs monoculturen kunnen ontstaan. Kolengebieden, gebieden met havengebonden industrieën en landbouwgebieden zijn voorbeelden daarvan. Het is in de meeste gevallen vrij duidelijk aan te wijzen welke de oorspronkelijke vestigingsplaatsfactoren waren die tot

het ontstaan van deze monoculturen aanleiding gaven. Kwaliteit van de grond, gunstige verbinding met zee of de aanwezigheid van exploitabele grondstoffen kunnen bepalende factoren zijn geweest. Het komt echter ook op verscheidene plaatsen voor dat het ontbreken van voor de een of andere bedrijfstak gunstige factoren tot een zo lage loonstandaard in bepaalde regio's heeft geleid dat daardoor weer gunstige vestigingsplaatsen ontstonden voor industrieën die arbeidsintensief waren en slechts laag geschoolde arbeid nodig hadden. Voor

* Dit artikel is de Nederlandse versie van een voordracht, gehouden in het Stadtweinhaus te Münster op 27 november 1971 voor Förderkreis der Volkshochschule Münster/Westfalen eV.

keershoeveelheid beperkt. Als er voldoende parkeer-ruimte zou zijn voor iedereen, die deze steden per auto zou willen bezoeken, zou het verkeer zelfs daar nog veel drukker zijn dan het nu al is.

Overigens zijn de Nederlandse problemen natuurlijk niet te vergelijken met die van de genoemde wereldsteden, die vele malen groter zijn dan onze grootste drie steden. Wie zinvolle vergelijkingen wil maken, moet zijn blik richten op steden die van dezelfde orde van grootte zijn als Lyon, Marseille, Keulen, Düsseldorf, Frankfurt, Glasgow en Liverpool.

Conclusie

Er kan dus geconcludeerd worden dat een beperking van de wegenbouw op zichzelf geen of nagenoeg geen effect zal hebben op de groei van het personenauto-park en op de mate waarin de personenauto's worden gebruikt.

Indien deze conclusie wordt geaccepteerd, kan de wegenbouw tot taak hebben om het — „so wie so” groeiende — verkeer een bedding te geven, waarin het zich beter, veiliger en met minder verstoring van het woonmilieu kan afwikkelen, dan op de nu bestaande wegen (die grotendeels stammen uit een tijd waarin met de komst van de personenauto geen of onvoldoende re-

kening werd gehouden en die niet berekend zijn op het autoverkeer, dat in de komende jaren verwacht kan worden).

Op tal van plaatsen in Nederland zou het woonmilieu aanzienlijk verbeterd kunnen worden wanneer de stromen doorgaand verkeer (die in de toekomst drukker en daardoor storender zullen worden) „buitenom” door onbewoonde of schaars bewoonde gebieden zouden kunnen worden geleid of — in onze allergrootste steden — over tracés, die weliswaar door bewoonde gebieden lopen, maar waarbij bij de aanleg rekening is gehouden met de geluids- en andere hinder, die het verkeer veroorzaakt en met de voorzieningen, die de veiligheid van het verkeer moeten waarborgen. Tegenover dit voordeel staat dan vaak het nadeel dat hiervoor de rust in een stuk openbaar groen, in een natuurgebied of in een ander stuk landschapsschoon verstoord moet worden.

Het werkelijke keuzeprobleem gaat dus vaak tussen verbetering van het woonmilieu in een bepaald gebied en verstoring van een stuk natuurschoon. Het is bijzonder jammer, dat — zoals o.a. in de kwestie Leidse Baan — deze essentie van het probleem vaak sterk wordt versluierd door de drogreden dat de groei van het verkeer beperkt zou kunnen worden door een afremming van de wegenbouw.

K. Mulder

iedere industrie is er dus een reden aan te wijzen voor de vestiging in een bepaald gebied en wanneer we dan ook in een regio een sterke oververtegenwoordiging van een bepaalde bedrijfstak vinden, betekent dit meestal dat slechts voor die ene bedrijfstak de voorwaarden in het verleden gunstig zijn geweest.

Een tweede kenmerk is dat verschillende landen steeds van elkaar gescheiden zijn geweest door tariefmuren die de vrije beweging van goederen belemmerden en de grensregio's in feite maakten tot de periferie van het land waartoe zij behoren. Bij de grens hield het land op en daarmee tevens het marktgebied van vele ondernemingen. Natuurlijk is er steeds internationale handel geweest in sterke produkten die de tariefmuren wisten te overwinnen, doch voor vele andere produkten waren deze muren inderdaad effectief en werden als gevolg daarvan de grensregio's tot weinig aantrekkelijke vestigingsplaatsen voor de industrieën, die van de afzet dezer produkten afhankelijk waren. De markt strekte zich in deze regio's a.h.w. naar één zijde uit; de ligging van het bedrijf ten opzichte van de markt werd daarvoor excentrisch, hetgeen de concurrentiepositie van deze bedrijven in niet geringe mate ongunstig beïnvloedde.

Vele grensregio's vertonen van deze positie duidelijk de kenmerken. Een achterblijvende groei is daarvan veelal het gevolg. Het gemiddelde inkomen in de grensregio's van West-Europa is significant lager dan het gemiddelde inkomen van de niet-grensregio's. Dit kan worden beschouwd als een rechtstreeks gevolg van de perifere ligging.

Grensgebieden vertonen vaak beide kenmerken tegelijkertijd. Door de relatief ongunstige ligging zijn er weinig economische activiteiten in de moderne, groeiende sectoren. Het loonpeil is er derhalve relatief laag, waardoor slechts de van lage loonpeilen afhankelijke industrieën (die de neiging hebben het lage loonpeil te doen voortbestaan) daar kunnen gedijen. Tot zo'n industrie behoorde in het verleden de textielindustrie en zo'n gebied is historisch gezien Twente/Oost-Gelderland-Westmünsterland.

Het is dit gebied, dat in het kader van de reeks grensstudies, geëntameerd door de EG, nader onder de loep is genomen door het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam te zamen met het Gesellschaft für Regionale Strukturentwicklung eV. De studie diende aanbevelingen op te leveren voor een politiek die zou kunnen bijdragen tot de eenwording en bloei van het gebied. Een opgave die niet gemakkelijk was, doch wel een uitdaging bevatte. Waaruit die uitdaging bestaat, zal in het verloop van dit artikel duidelijk worden.

Beschouwing van de problematiek van een grensregio

In het voorgaande werd, toen werd gesproken van de perifere ligging van een grensregio, in eerste instantie gedacht aan de invloed van de tariefmuren op de uitwisseling van goederen en diensten. Oppervlakkig gezien zou men kunnen denken dat het afbreken van de tariefmuren dit obstakel zou kunnen wegnemen en de grensregio's in de situatie kunnen verplaatsen waarin meer binnenwaarts gelegen gebieden zich steeds hebben bevonden. Er zijn twee gegronde redenen aan te voeren waarom dit bepaaldelijk niet het geval is. Laten we hierbij wat langer stilstaan.

a. Psychologische afstanden

In het begin van 1971 werd een onderzoek ¹⁾ voltooid, uitgevoerd ten behoeve van de Nederlandse PTT betreffende de regionale spreiding van het telefoonverkeer in België. De reden waarom de Nederlandse PTT geïnteresseerd was in het Belgische telefoonverkeer was dat het Belgische cijfermateriaal veel beter was dan het Nederlandse en bovendien omdat de Belgische tariefstructuur zodanig was, dat een beter inzicht in de invloed van de afstand op het menselijke gedrag in het telefoonverkeer kon worden verkregen dan in Nederland mogelijk zou zijn geweest. De psychologische afstand die er tussen twee regio's, beter gezegd tussen de inwoners van twee regio's, bestaat, werd verondersteld afhankelijk te zijn van een tweetal factoren, namelijk de werkelijke of fysieke afstand en de tweetaligheid.

Het is moeilijk in exacte termen duidelijker te maken wat precies onder psychologische afstand dient te worden verstaan. Het heeft te maken met de mate van „vreemdheid” die de mens voor een ander mens voelt, van de graad van algemene verwantschap tussen mensen. Een Portugees zal de Nederlander „vreemder” zijn dan een Duitser; een Fransman is voor hem „vreemder” dan een Belg. Zien we de mate van vreemdheid als een functie van de werkelijke afstand dan komt dat dus ruw gesproken wel met de werkelijkheid overeen. Doch we mogen niet vergeten dat dit niet zonder meer altijd opgaat. Een Indonesiër is voor een Nederlander minder vreemd dan een Pygmeë, hoewel de laatste veel dichter bij Nederlander woont. Het begrip heeft dus ook te maken met historische banden, met het elkaar kennen, onder welke omstandigheden die kennismaking ook heeft plaatsgevonden. Binnen de grenzen van één land en in het kader van het verrichte onderzoek echter, is het aanvaardbaar de psychologische afstand te beschouwen als een functie van de afstand zonder meer, ook al kunnen bijv. godsdienstverschillen of sociale verschillen daarop correcties nodig maken.

Laten we, om geen spraakverwarring te doen ontstaan, de psychologische afstand tussen de bevolkingen van twee regio's met identieke structuren ²⁾ in één land beschouwen als zijnde een functie van de fysieke afstand alléén en laten we verder deze minimale psychologische afstand betitelen als de psychologische basisafstand. Een grotere fysieke afstand betekent dus ook een grotere psychologische basisafstand, in het bijzonder tot uitdrukking komend in een geringere omvang van de communicatie (telefoon- en briefverkeer, weg- en railverkeer enz.), dus van de intensiteit van de wederzijdse contacten.

Het onderzoek in België leerde dat de intensiteit van het telefoonverkeer tussen verschillende regio's niet uitsluitend kon worden verklaard op grond van fysieke afstandsverschillen tussen die regio's alléén, doch dat, zoals reeds in de aanvang werd verondersteld, ook de tweetaligheid een belangrijk obstakel voor een intensieve

¹⁾ Leo H. Klaassen, Sjoerd Wagenaar en Achim van der Weg, *Measuring psychological distance between the Flemish and the Walloons*, gepresenteerd op het congres van de Regional Science Association in Rome, augustus 1971.

²⁾ Het identiek zijn van twee regio's bepaalt uiteraard niet per se hun sociale, economische en culturele structuur. In feite zou het beter zijn van identieke bevolkingsgroepen uit te gaan en die afzonderlijk te bestuderen.

communicatie vormde. Statistische metingen wezen uit dat de tweetaligheid de psychologische afstand met gemiddeld ca. 160% verlengde. Anders gezegd, de intensiteit van de communicatie per telefoon tussen twee ongelijkstalige regio's op een gegeven afstand van elkaar gelegen was even groot als die tussen twee gelijkstalige regio's die op een 2,6 maal zo grote afstand van elkaar liggen. De reële psychologische afstand tussen deze twee regio's is dus 2,6 maal zo groot als de psychologische basisafstand.

Men diene hierbij te bedenken, dat in overige opzichten de beide bevolkingen in België zeer dicht bij elkaar staan. Er zijn geen ál te grote welvaartsverschillen, er is geen verschil in godsdienst en er zijn nog meer dingen die in beide landsdelen gelijk zijn. Het lijkt dus waarschijnlijk dat de verlengingsfactor inderdaad grotendeels aan het taalverschil kan worden toegeschreven.

Wij doen er derhalve verstandig aan met deze factoren in een grensonderzoek terdege rekening te houden indien die grens tevens een taalgrens is. Dat is in de onderzochte regio inderdaad het geval. Bovendien echter spelen er naast het taalverschil factoren een rol die bijv. in België zelf niet bestaan omdat zij het gevolg zijn van het feit dat de beide deelregio's in verschillende landen zijn gelegen. Dit betekent dat de bevolkingen andere achtergronden hebben, over vele dingen anders denken, ander onderwijs hebben genoten en door een andere pers, radio en televisie zijn voorgelicht. Dit betekent dat de afstandsverlenging die wij in België vonden vermoedelijk nog aanzienlijk kleiner is dan die in de grensregio Twente/Oost-Gelderland - Westmünsterland. Spreken we dus van een integratie van beide gebieden dan moeten we ook bedoelen dat we zullen trachten deze barrières te slechten. Dat daar aanzienlijk meer voor nodig is dan een beetje goede wil, hoeft na het voorgaande niet meer te worden verduidelijkt.

b. Niet-complementaire economische structuren

Een tweede reden waarom het afbreken van tariefmuren slechts partiële effecten zal kunnen sorteren is de volgende. De economie van een land bestaat uit een samenhangend geheel van activiteiten die onderling alle met elkaar verbonden zijn. De mate van onderlinge verbondenheid komt o.m. tot uitdrukking in de omvang van de onderlinge leveringen tussen verschillende sectoren en de contactintensiteit die per eenheid levering benodigd is. De „input-output“-tabellen geven ons een overzicht van de omvang van de interindustriële leveringen. De daarmee gepaard gaande contactintensiteit kan o.m. door attractie-analyse worden bepaald.

Uit een en ander volgt dat twee aan elkaar grenzende regio's intensief contact met elkaar zullen onderhouden, indien zich de sectoren waartussen de communicatie het intensiefst is, aan beide zijden van de grens tussen die regio's bevinden, m.a.w. in het geval dat de economische structuren van die regio's complementair zijn. Zoals reeds eerder gezegd, hebben grensregio's evenwel alle de neiging ongeveer dezelfde activiteiten aan te trekken. In het geval van de regio Twente/Oost-Gelderland - Westmünsterland was het helemaal duidelijk dat we in feite met twee gelijksoortige monoculturen te doen hebben. Beide regio's hebben historisch de textiel als basis. Daardoor heeft er, hoewel er wellicht van een zekere kapitaalvervlochten sprake is, nauwelijks behoefte aan onderlinge leveringen bestaan en derhalve

ook niet aan communicatie die daarmee gepaard zou gaan.

Dit feit, hetwelk in het onderzoek duidelijk naar voren is gekomen, geeft als het ware een extra reden waarom de sociaal-economische contacten tussen beide regio's in feite minimaal zijn gebleven. Niet alleen zijn verschillende factoren ervoor verantwoordelijk dat de werkelijke psychologische afstand wezenlijk groter is dan de basisafstand, maar ook heeft de economische structuur in het verleden geen aanleiding gegeven om die contacten te doen ontstaan. Niet alleen was het dus moeilijk om contacten te hebben, de noodzaak van intensieve contacten was ook niet aanwezig.

Uit het voorgaande vloeit voort, dat het nogal lichtzinnig zou zijn te menen, dat de integratie van de regio's aan weerszijden van de grens tot één internationale regio kan worden verkregen door tolmuren te slechten. Zeker, ook zij zijn mede aanleiding geweest tot het voortbestaan van een laag communicatieniveau. Doch de overige factoren zijn veel wezenlijker en fundamenteeler. Wanneer we onze aandacht al teveel concentreren op de tariefmuren, zou het wel eens kunnen zijn dat wij vergeten iets aan de meer fundamentele oorzaken te doen.

Het besef dat er zeer wezenlijke psychologische scheidingen bestaan die versterkt worden door de aard van de economische structuren der regio's moet de basis vormen waarop iedere politiek gericht op éénwording dient te worden gebaseerd. Ieder ander uitgangspunt is irrealistisch en onvruchtbaar.

De zin van de éénwording

Het begrip éénwording heeft sinds het begin van de studie een grote rol gespeeld bij de gedachtenvorming over mogelijke maatregelen ter versterking en verdere ontwikkeling van de beide regio's. Zelfs is het zo geweest dat aan de beide onderzoekende instituten meermalen is verweten dat zij de totaliteit van de regio in onvoldoende mate in hun beschouwing betrokken. Ze zouden teveel de neiging hebben gehad toch van twee regio's uit te gaan. Dat was, zo werd vaak gesteld, onjuist. Van meet af aan diende het gebied als één geheel te worden beschouwd.

Na het voorgaande zal het duidelijk zijn dat hier een vast te stellen wetenschappelijk feit en een politiek doel met elkaar in conflict dreigen te komen. Wat heeft het voor zin, zo stelden de onderzoekers, net te doen alsof we met één regio te maken hebben als uit alles blijkt dat het er twee zijn. Hoe kan, zo repliceerden de politici, ooit tot éénwording worden gekomen als men het gebied niet in zijn totaliteit beziet en dan maatregelen voorstelt, gebaseerd op de daardoor verworven kennis, die de éénwording ten goede zullen komen.

De fundamentele vraag in deze discussie bleef een beetje op de achtergrond, wellicht ook omdat niemand haar durfde stellen. Deze vraag is: waarom zouden we eigenlijk éénwording willen? Wat we willen, is een zo groot mogelijk welzijn voor de bevolking van beide regio's en indien daarvoor éénwording een noodzakelijke voorwaarde is, welnu, laten we dan trachten één te worden. Doch indien dit niet het geval is, waarom zullen we ons dan zo druk maken over die éénwording. We kunnen toch wel goede vrienden zijn zonder dat we elkaar elke avond bezoeken.

In deze vraag komt twijfel naar voren over de éénwording als doel op zich. Zij kan, zo wordt in feite gesteld, hoogstens een nevendoeel zijn dat men nastreven indien en voor zover het hoofddoel, namelijk een zo groot mogelijk welzijn voor de inwoners van de gebieden, daardoor niet wordt geschaad.

Gelukkig is dit dilemma niet zo klemmend als het op het eerste gezicht lijkt. Reeds eerder hebben we opgemerkt dat één van de redenen van de geringe communicatie tussen de beide gebieden gelegen is in het feit dat de economische structuren niet complementair zijn. De oorzaak daarvan was weer dat beide gebieden zich éénzijdig én in dezelfde richting hebben ontwikkeld.

Een ontwikkelingsplan nu dat tracht een optimaal gebruik van de plaatselijke hulpbronnen en omstandigheden te maken en tegelijkertijd een groei en een diversificatie, dus grotere verscheidenheid, nastreeft, zal automatisch leiden tot een afnemende eenzijdigheid van het bedrijfsleven en daardoor indirect bijdragen tot intensievere contacten over de grens. Een eis die dan aan dat ontwikkelingsplan moet worden gesteld, is dat de mogelijkheden die in het gehele gebied voorhanden zijn, zo goed mogelijk moeten worden uitgebuit. Hoe beter dit gebeurt, des te sterker zullen de economische activiteiten in het gebied groeien en des te gevarieerder zal de structuur van het bedrijfsleven worden. Dit bevordert in hoge mate de onderlinge bindingen en de communicatie, waardoor de éénwording impliciet wordt bevorderd. Hoe intensiever de communicatie en de interregionale verbondenheid van het bedrijfsleven, des te stilliger kan men zeggen dat het éénwordingsproces is gevorderd.

Nu moeten we hierbij wederom oppassen ons niet al te zeer te laten leiden door de wijze waarop het studieprogramma is geformuleerd. Daarin werd namelijk van het gebied Twente/Oost-Gelderland - Westmünsterland gesproken alsof dat de enige éénwording was die nastrevenswaard was. Dit behoeft uiteraard geenszins het geval te zijn. Een éénwordingsproces moet niet worden gezien als een monogaam huwelijk. Eénwording van Twente/Oost-Gelderland enerzijds en Westmünsterland anderzijds sluit geenszins uit dat het daarnaast gewenst kan zijn het éénwordingsproces tussen één van deze beide regio's en een derde of eventueel meerdere regio's tegelertijd te bevorderen. In de gedachte dat het gebied als totaliteit zich zo gunstig mogelijk dient te ontwikkelen ligt immers al opgesloten dat dit doel wellicht mede wordt gediend door landinwaarts te kijken. Eénwording met andere dan de beide genoemde regio's kan het hoofddoel: ontwikkeling van het gebied Twente/Oost-Gelderland - Westmünsterland, in hoge mate dienen. Het éénwordingsproces dient in zijn totaliteit op gang te worden gebracht tussen alle regio's en niet slechts tussen twee regio's die elkaar min of meer toevallig aan de conferentietafel hebben getroffen. Het stellen van een concreet doch beperkt doel mag niet impliceren dat men zijn ogen sluit voor wellicht verderweg gelegen, doch in wezen even belangrijke en wellicht zelfs hogere doeleinden. Dan zou men wel eens kansen voorbij kunnen laten gaan die indirect het beperkte doel in even sterke mate zouden kunnen dienen als de directe maatregelen.

De weg naar éénwording

De vraag hoe de éénwording kan worden bereikt, is nu teruggebracht tot de vraag welke strategie er dient

te worden gevolgd om het welzijn en de welvaart in het gebied te verhogen. In het door de beide instituten uitgebrachte rapport zijn daartoe een reeks aanbevelingen gedaan betreffende de verkeersinfrastructuur, de sociale infrastructuur en het bedrijfsleven, alle gebaseerd op de groeipoolgedachte. Wij zullen daarop hier ter plaatse niet ingaan. Belangrijker voor dit betoog is de grote lijn van de daarbij te volgen strategie.

Anders dan sommige anderen, zijn de instituten van mening dat de belangrijkste groei-impuls van de beide afzonderlijke regio's zal dienen te komen van de uitstralingseffecten van de belangrijkste en dichtbij gelegen economische centra in beide landen. Voor Twente/Oost-Gelderland is dit de Randstad Holland, voor Westmünsterland is dit het Ruhrgebied. Andere mogelijkheden worden daarbij vanzelfsprekend niet uitgesloten, doch voor de gedachtenoriëntatie lijkt het als uitgangspunt geschikt.

Beide gebieden, het Ruhrgebied en de Randstad Holland vertonen tekenen van een zekere stagnatie. Dat deze gepaard gaat met een tegelijkertijd plaatsvindende herstructurering van economische activiteiten aldaar is in confesso, doch belangrijk is dat beide gebieden om een aantal redenen, o.m. gelegen in het milieu, niet meer die aantrekkelijkheid bezitten die zij vroeger hebben gehad.

De daaruit voortvloeiende tendens tot het zoeken naar alternatieve vestigingsplaatsen zal in eerste instantie effect sorteren op gebieden die daadwerkelijk naast een rein milieu iets te bieden hebben in meer strikt economische zin. Beide bestudeerde regio's hebben dat in beginsel. De strategie zal eruit dienen te bestaan een optimaal gebruik te maken van deze tendens, deze te begeleiden en in goede banen te leiden. Handhaving en zo mogelijk verbetering van het milieu, in het bijzonder als woonmilieu, en versterking van de sociale en verkeersinfrastructuur zullen daarbij krachtige wapenen dienen te zijn. Zo dit op bekwaame wijze geschiedt, zal via de overgangsfase van de afhankelijkheidspositie kunnen worden gestreefd naar een eigen gezicht van de economie in de regio. Dan is in feite het éénwordingsproces goeddeels voltooid.

De behoefte aan een actieprogramma

Aan onderzoekers is gelukkig nimmer het laatste woord. Ze zijn soms een beetje „weltfremd” en veelal politiek ongeschoold. Doch anderzijds vergeten politici vaak dat zij wél het laatste woord dienen te hebben, m.a.w. dat het beste onderzoek geen enkele zin heeft als men de aanbevelingen, indien en voor zover deze althans als zinvol worden geaccepteerd, niet ook in de daad omzet. Daarom begint het werk van de politici als dat van de onderzoeker is geëindigd.

Een eenvoudige taak is dit uiteraard niet. Met het uitvoeren van de aanbevelingen zijn o.m. twee naties, twee „Bundesländer”, twee Nederlandse provincies en vele tientallen gemeenten gemoeid. Coördinatie zal dus noodzakelijk blijken op internationaal, op nationaal, op regionaal en op lokaal niveau. Wie wat zal moeten doen, is nog onzeker. Hoe de bestuurlijke structuur van het Nederlandse gebied in de naaste toekomst zal gaan worden, staat evenmin vast.

De industrialisatie van Vlaanderen

E. THIELEMANS*

Dank zij een vroege industrialisatie is de Belgische economie erin geslaagd in Europa plaats te nemen in de rij van de meest welvarende landen. Met een gemiddeld bruto nationaal produkt per hoofd van de bevolking ten belope van BF 130.000, wordt België in Europa slechts voorafgegaan door de Scandinavische landen, Zwitserland, Frankrijk en de Bondsrepubliek.

De vroege industrialisatie bracht echter ook met zich dat in de loop der jaren verouderingsverschijnselen aan de dag kwamen. Zij steunde immers op de zgn. basisnijverheden: steenkolen-, metaal- en textielnijverheid. Wijzigingen in de natuurlijke vestigingsfactoren, concurrentie uit het buitenland, opkomst van substitutieprodukten maakten dat deze sectoren onder druk kwamen te staan. Andere activiteitssectoren ontwikkelden zich onvoldoende snel om de hele economie een globale groei te bezorgen die de voorhanden arbeidskrachten volledig kon inschakelen. Naar het voorbeeld van het Verenigd Koninkrijk werd België een „mature economy” geheten. Dit was verkeerd. Vooreerst waren industrialisatie en veroudering hoegenaamd niet gelijkmatig gespreid over het grondgebied. Bovendien hield zulke optiek onvoldoende rekening met de aan de gang zijnde internationalisering van het economische leven die de Belgische economie een nieuwe jeugd zou bezorgen, zoals de latere ontwikkeling duidelijk zou aantonen.

Dit alles maakt het soepel en consistent uitvoeren van een ontwikkelingsprogramma geenszins eenvoudig. Toch zal het tot de opstelling van een dergelijk programma, waarin op klare wijze taken en bevoegdheden zijn omschreven, moeten komen. Ook zal duidelijk moeten zijn waar de financiële middelen voor de uitvoering van het programma vandaan zullen moeten komen.

De politici mogen veel sterkte en wijsheid bij het opstellen van het ontwikkelingsprogramma beschoren zijn. Mogen zij spoedig naar het Stadtweinhaus te Münster komen om de resultaten van hun overleg mede te delen. Zij zullen er ook tot dán verstandig aan doen de functie van edele wijnen als katalysatoren van de éénwording niet over het hoofd te zien.

Dit proces van veroudering, trage economische groei, onderbezetting en werkloosheid kende van een nationaal standpunt uit gezien een hoogtepunt in de jaren vijftig. Dit was tevens de tijd waarin de Belgische economie een grote conjunctuurgevoeligheid vertoonde, met de nadruk op de recessieve ontwikkeling. Van de ene recessie in 1952-1953 tot de andere in 1958 nam het bruto nationale produkt in constante prijzen slechts met gemiddeld 2,7% per jaar toe in vergelijking met 5 à 6% in de overige EG-landen. De werkloosheid liep in de recessiejaren 1952 en 1958 op tot resp. 13% en 9% van de verzekerde beroepsbevolking, maar zelfs buiten de recessieperioden lag de werkloosheidsquote aan de te hoge kant, hetgeen in die jaren in de sociaal-economische discussies als het probleem van de structurele werkloosheid werd gesteld.

In de loop van de jaren zestig is dit alles erg gewijzigd. De „groeikritiek”, waarmee hier wordt bedoeld de kritiek op de relatief trage economische groei, de zgn. relatieve deflatie, het economische beleid en de financieel-industriële groepen, is verdwenen. Met een gemiddelde jaarlijkse toeneming van het bruto nationale produkt in constante prijzen van 4,6% sedert 1958, tegen 2,7% voordien en 5,8% in de overige EG-landen, 3% in het Verenigd Koninkrijk en 4,5% voor de Verenigde Staten, is het begrijpelijk dat zulke kritiek verstomd is. De bruto toegevoegde waarde van de nijverheid, die in de periode 1953-1958 toenam met slechts 2,4% per jaar (constante prijzen), steeg sedertdien met gemiddeld 5,5% per jaar. Recessies werden tot mini-recessies omgedoopt en bleven beperkt tot een vertraging van het groeiritme (bijv. van gemiddeld 5,5% per jaar voor de periode 1960-1964 tot gemiddeld 3,5% per jaar voor de periode 1965-1968), terwijl de werkloosheid eveneens zeer beperkt bleef in vergelijking met de jaren vijftig, namelijk tot een maximumquote van 4,3%.

Deze enkele gegevens wijzen op een gevoelige kentering in het Belgische economische patroon. Achteraf beschouwd mag zij worden toegeschreven aan een drietal factoren: een beleid van economische expansie en vernieuwing van overheidswege, de totstandkoming van de gemeenschappelijke markt en de vestiging van buitenlandse bedrijven.

L. H. Klaassen.

* Economisch adviseur van de Kredietbank te Brussel.

Expansiepolitiek

De expansiepolitiek van de overheid was essentieel gericht op het aanwakkeren van de ondernemingsinvesteringen. De bescheiden pogingen van 1953 en 1957 werden in 1959 in een omvattende zgn. wetgeving ter bevordering van de algemene en regionale economische expansie omgevormd tot een permanente actieve beïnvloeding van de bedrijfsinvesteringen. Deze wetgeving voorziet rentetoeelagen, kapitaalpremies, staatswaarborg voor opgenomen leningen, belastingvrijstellingen en -verminderingen, industrieterreinen, tewerkstelling- en herscholingspremies enz.

Alleen voor de overheidstegemoetkomingen op het gebied van de financiering zijn globale statistische gegevens beschikbaar. Tijdens de periode 1959-1970 werd in dat opzicht voor BF 160 mrd. overheidssteun verleend aan investeringsplannen ten belope van BF 338 mrd. (werkelijke prijzen), d.i. resp. gemiddeld BF 13 mrd. en BF 28 mrd. per jaar. Van deze BF 338 mrd. investeringen hadden BF 144 mrd., d.i. 43%, betrekking op nieuwe ondernemingen en BF 194 mrd., d.i. 57%, op investeringen in bestaande ondernemingen.

Volgens de officiële bronnen zouden deze BF 338 mrd. investeringen rechtstreeks aanleiding hebben gegeven tot het creëren van 252.000 nieuwe arbeidsplaatsen. In dezelfde periode 1959-1970 werden door de industriële ondernemingen voor BF 729 mrd. bruto-investeringen verwezenlijkt. Het relatieve belang van de met overheidssteun gedane investeringen is dus vrij groot.

In welke mate deze overheidssteun werkelijk doorslaggevend is geweest bij de totstandkoming van deze investeringen, zal wel nooit kunnen worden uitgemaakt en dit niet in het minst omdat terzelfder tijd zich de invloed van de toevloeiing van buitenlandse investeringen en van de vorming van de gemeenschappelijke markt heeft doen gelden. De drie fenomenen zijn trouwens onderling verbonden: zo was de gemeenschappelijke markt op zichzelf een factor voor de vestiging van vele buitenlandse bedrijven in België en spelen de overheidstegemoetkomingen in het kader van de expansiewetten eveneens een rol bij de vestigingsbeslissingen van deze bedrijven.

Van 1959 tot en met 1970 werden volgens de gegevens, gepubliceerd door de Directie Buitenlandse Investerings van het Ministerie van Economische Zaken, door *buitenlandse ondernemingen* investeringsbeslissingen genomen ten belope van BF 122 mrd., d.i. gemiddeld BF 10 mrd. per jaar, waarvan BF 60 mrd. in de sectoren scheikunde (incl. petroleum) en papier, BF 36 mrd. in de sector metaal en metaalverwerking en BF 10 mrd. in de sector textiel. Meer dan de helft, namelijk voor BF 65 mrd., waren Amerikaanse investeringen, de rest hoofdzakelijk Duitse (BF 16 mrd.), Britse (BF 10 mrd.), Nederlandse (BF 8 mrd.) en Franse (BF 7 mrd.) investeringen. Met deze investeringen zouden 70.000 nieuwe betrekkingen gepaard gaan.

Gesteld t.o.v. het geheel van de in dezelfde periode verwezenlijkte bruto-investeringen van industriële ondernemingen in België (nl. BF 729 mrd. voor de hele periode, d.i. gemiddeld BF 60 mrd. per jaar, wijzen deze cijfers erop dat de buitenlandse investeringen relatief vrij belangrijk zijn geworden. Er dient te worden opgemerkt dat de vermelde cijfers betreffende buitenlandse investeringen met omzichtigheid moeten

worden gehanteerd. Zij hebben betrekking op investeringsbeslissingen, niet op werkelijk gedane investeringen, hoewel over een lange periode gezien, er waarschijnlijk geen noemenswaardig verschil zal zijn. Vooral van belang is dat de vermelde cijfers alleen slaan op de oprichting van nieuwe vennootschappen en de afkoop van of deelneming in Belgische ondernemingen, m.a.w. zij omvatten niet de uitbreidingsinvesteringen van reeds bestaande ondernemingen.

In een uitvoerige studie verschenen in het *Tijdschrift voor Documentatie en Voorlichting* van de Nationale Bank van België (oktober 1970, blz. 461-493) werd getracht een vollediger en preciezer beeld op te hangen van de buitenlandse investeringen in Belgische industriële ondernemingen uitgaande van de balansanalyse, waarbij ook rekening werd gehouden met de investeringen in reeds bestaande bedrijven. Voor de periode 1960-1967 bedroegen volgens deze studie de bruto-buitenlandse investeringen ¹⁾ BF 14 mrd., d.i. BF 95 mrd. in totaal; voor de netto-investeringen waren de respectieve cijfers BF 53 mrd. en BF 9 mrd., d.i. BF 62 mrd. in totaal. De in een bepaald jaar verwezenlijkte buitenlandse en semi-buitenlandse investeringen namen regelmatig en snel toe van BF 3,3 mrd. in 1960 tot BF 24 mrd. in 1967 voor de bruto-investeringen en van BF 1,2 mrd. tot BF 16 mrd. voor de netto-investeringen.

In dezelfde periode 1960-1967 bedroeg de bruto-kapitaalvorming in de Belgische nijverheid volgens de nationale rekeningen BF 453 mrd., hetgeen grosso modo een verhouding van 20% oplevert voor de buitenlandse en semi-buitenlandse investeringen in vergelijking met het geheel van de industriële investeringen. De Nationale Bank heeft de vergelijkbaarheid verbeterd door gebruik te maken van de gegevens van de jaarlijkse enquête van het Nationaal Instituut voor de Statistiek over de industriële investeringen. De resultaten van deze poging zijn opgenomen in tabel 1. Hieruit blijkt dat in de

Tabel 1. Aandeel van de buitenlandse en semi-buitenlandse investeringen in het geheel van de investeringen van alle in België werkzame industriële ondernemingen (in %)

Jaar	Aandeel van buitenlandse investeringen		Aandeel van buitenlandse en semi-buitenlandse investeringen	
	bruto	netto	bruto	netto
1964	21,0	32,6	22,8	33,8
1965	19,6	25,5	22,3	28,4
1966	29,1	41,3	32,4	45,2
1967	26,9	37,5	33,5	48,6
Periode 1964-1967	24,6	34,9	28,4	40,1

¹⁾ Als buitenlandse investering wordt beschouwd de investering in ondernemingen met buitenlandse meerderheidscontrole op aandelenkapitaal; de semi-buitenlandse investeringen zijn investeringen in ondernemingen met 50-50 verhouding inzake de eigendom van het kapitaal.

periode 1964-1967, waarvoor de analyse werd gemaakt, de buitenlandse investeringen één kwart tot éénderde vertegenwoordigden van de totale industriële investeringen naar gelang men de bruto- of de netto-investeringen beschouwt. Betreft men ook de semi-buitenlandse investeringen in de vergelijking dan lopen de verhoudingen nog wat hoger op.

De buitenlandse investeringen gingen, zoals tabel 2 toont, vooral naar de sector scheikunde (50% tot 64% van de totale investeringen) en metaalverwerking (vooral automobielnijverheid en elektrische constructie waar de buitenlandse en semi-buitenlandse investeringen ongeveer 80% van de totale investeringen vertegenwoordigden).

Tabel 2. Aandeel van de bruto-buitenlandse en semi-buitenlandse investeringen in de totale bedrijfsinvesteringen van de verwerkende nijverheid in de periode 1964-1967 (in %)

	Buitenlandse ondernemingen	Buitenlandse en semi-buitenlandse ondernemingen
Geheel van de verwerkende nijverheid	32	36
waarvan:		
scheikunde, rubber, petroleum	50	64
metaalnijverheid	33	34
textiel en kledingnijverheid	13	14
voeding, dranken en tabak	5	7

Tenslotte is het interessant aan te stippen dat, steeds volgens de studie van de Nationale Bank, het aandeel van de buitenlandse ondernemingen in de totale voorraad vast kapitaal van de in België werkzame industriële ondernemingen onder invloed van de gedane investeringen gevoelig is opgelopen, namelijk van 8% einde 1960 tot 18% einde 1967 (respectievelijk 9% en 20% wanneer ook rekening wordt gehouden met semi-buitenlandse investeringen). Dit aandeel bedroeg einde 1967, 41% in de scheikundige en petroleumnijverheid (56% incl. semi-buitenlandse investeringen), 44% in de metaalverwerkende nijverheid (45% incl. semi-buitenlandse investeringen), 21% in de papiernijverheid, maar slechts 8% in de textiel- en kledingnijverheid, 5% in de voeding-, drank en tabaknijverheid.

De gemeenschappelijke markt

De vorming van de gemeenschappelijke markt tenslotte heeft de afzetmogelijkheden in het buitenland gemakkelijker en groter gemaakt. De uitvoer van de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie naar de Euro-marktpartners is sedert 1958 gestegen met gemiddeld 16% per jaar, de uitvoer naar de rest van de wereld met 7%. Het aandeel in de totale uitvoer van de BLEU is thans 69%, tegen 45% in 1958. Het belang van de uitvoer is voor de Belgische economie, zoals bekend, overgroot en wordt steeds groter: thans 47% van het bruto nationale produkt, tegen 29% in 1958.

Wanneer men deze „globale Belgische” ontwikkeling

nu nader otleedt, komt men tot de vaststelling dat er een grondig verschil is tussen het noordelijke en zuidelijke landsgedeelte. De hierboven vermelde versnelling van de groei, de verdwijning van werkgelegenheidsproblemen in de loop van de jongste tien jaren doet zich voor in Vlaanderen, maar niet in Wallonië.

Het regionale produkt is in Vlaanderen van 1956 tot 1968 toegenomen met gemiddeld 4,7% per jaar in constante prijzen, tegen 2,5% in Wallonië; de industriële produktie steeg resp. met gemiddeld 5,3% en 2,4% van 1964 tot 1970. De gemiddelde werkloosheid is in Vlaanderen gedaald van 70.000 eenheden (d.i. 7% van de tegen werkloosheid verzekerde beroepsbevolking) in de jaren 1959-1960 tot 30.000 eenheden (d.i. 2,7%) in 1970, terwijl ze in Wallonië in dezelfde periode opliep van 25.000 (4,7%) tot 34.000 eenheden (5%). In de jongste vijf jaren nam de vraag naar arbeidskrachten in Vlaanderen toe van 1.780.000 tot 1.840.000 eenheden, terwijl ze in Wallonië verminderde van 1.074.000 tot 1.050.000 eenheden.

Het dynamisme van de economische vooruitgang in Vlaanderen is opvallend. Was de behoefte aan expansie en industrialisatie er, gelet op de voorhanden arbeidskrachten en de demografische ontwikkeling, het grootst, dan moet worden gezegd, dat de jongste tien jaren in het Vlaamse landsgedeelte in deze behoefte hebben voorzien op een wijze die de meeste verwachtingen heeft overtroffen. Dit wil niet zeggen dat nu alle problemen van economische ontwikkeling en omschakeling in alle Vlaamse gewesten zijn opgelost. Echt regionale problemen zijn er nog en zullen er waarschijnlijk steeds zijn en opduiken bij de snelle wijzigingen waaraan het economische leven thans onderhevig is. Wanneer hier zo vaak de klemtoon wordt gelegd op problemen die moesten worden of werden opgelost, dan is het omdat dit werkelijk het overheersende perspectief was waarin amper een tiental jaren geleden de hele ontwikkeling werd gezien.

De industrialisatie moest hierin de eerste rol spelen en de grootste aandacht ging er dan ook naar uit hoe de vestiging van industriële bedrijven in de hand te werken. Dit was een van de hoofdbekommernissen van de zgn. provinciale economische raden. Elke Vlaamse provincie heeft een eigen economische raad. Voor het hele Vlaamse land is er een Economische Raad voor Vlaanderen die in zekere zin als overkoepelingsorgaan optreedt. Al deze raden hebben, de ene nog meer dan de andere, een grote activiteit aan de dag gelegd bij de studie en de bekendmaking van de sociaal-economische mogelijkheden en problemen van de betrokken provincies. Zij hebben ook niet zelden op eigen initiatief in het buitenland acties gevoerd om investeerders aan te trekken. Op een of andere wijze hebben de grote banken hetzelfde gedaan, vooral in het buitenland, evenals de centrale overheid.

Deze acties om de economische mogelijkheden in het buitenland bekend te maken, hebben vrucht gedragen, voornamelijk omdat de vestigingsvoorwaarden in Vlaanderen gunstig waren. Geografische en economische ligging, arbeidskrachten, sociale verhoudingen naast andere factoren die voor heel België gelden (kostenstructuur, fiscaliteiten, monetaire stabiliteit, openheid van de economie enz.), speelden hierin de hoofdrol en werden aangevuld door een actief beleid van overheidswege ter bevordering van nieuwe investeringen, buitenlandse zowel als binnenlandse.

Buitenlandse investeringen

Sedert 1959 werden beslissingen getroffen voor rond BF 73 mrd. *buitenlandse directe investeringen* in het Vlaamse landsgedeelte, d.i. 60% van het geheel. Deze buitenlandse investeringen gingen vooral naar de sectoren met een snel expansieritme: petroleum, petrochemie, farmaceutica, automobielnijverheid, elektrische constructie. Al deze sectoren hadden tot dan toe slechts een eerder geringe plaats ingenomen in de industriële structuur van Vlaanderen. De buitenlandse investeringen droegen er aldus toe bij het productie-apparaat te diversifiëren en het af te stemmen op produkten met een hoge toegevoegde waarde en hoge afwerkingsgraad.

De Vlaamse en Belgische economie heeft vele voordelen kunnen halen uit de aanbreng van externe expansie-elementen die met deze buitenlandse investeringen gepaard gaan: industrialisatie en omschakeling, nieuwe produkten en produktietechnieken, uitbreiding van werkgelegenheid, gunstige weerslag op de inkomensvorming, vorming van nieuwe ondernemingskaders, algemeen diffusie-effect op de economie, met als gevolg opvoering van de produktiviteit, verbetering van het uitvoerpakket en verhoging van de daarmee verbonden toegevoegde waarde. Dit alles is niet in exacte cijfers uit te drukken. Onderzoekingen dienaangaande zijn aan de gang.

De rechtstreekse weerslag van de buitenlandse investeringen op de werkgelegenheid in Vlaanderen kan tot op zekere hoogte worden afgeleid uit de gegevens over de geplande nieuwe tewerkstelling die met de investeringsbeslissingen gepaard zou gaan. Tijdens de periode 1959-1970 zouden aldus rechtstreeks 39.000 nieuwe arbeidsplaatsen zijn geschapen. De onrechtstreekse weerslag op de werkgelegenheid is waarschijnlijk veel groter en zo ook op de inkomensvorming en de economische activiteit in het algemeen.

De *overheidsstussenkomsten* om de ondernemingsinvesteringen aan te wakkeren, maken geen onderscheid tussen vreemde en nationale investeringen of bedrijven. De staatsstussenkomsten in de financiering van de investeringen in het Vlaamse landsgedeelte sloegen op BF 198 mrd. investeringen (55% van het rijkstotaal) tijdens de periode 1959-1970. Deze investeringen zouden in Vlaanderen 191.000 nieuwe betrekkingen hebben gecreëerd (68% van het rijkstotaal), die zich vrij evenwichtig uitspreiden over de verschillende provincies: 57.000 voor Antwerpen, 47.000 voor Oost-Vlaanderen, 39.000 voor West-Vlaanderen, 35.000 voor Limburg, de rest over Vlaams Brabant.

De spreiding van de investeringen ligt heel anders: BF 76 mrd. in de provincie Antwerpen, BF 61 mrd. in Oost-Vlaanderen, BF 33 mrd. in Limburg, BF 19 mrd. in West-Vlaanderen, BF 9 mrd. in Vlaams Brabant, en dit hangt vanzelfsprekend nauw samen met de verschillen in kapitaalintensiteit van de betrokken ondernemingen en de aard van de gedane investeringen. Opvallend is de zeer sterke toeneming van de investeringen met overheidssteun in Vlaanderen in de jongste jaren: deze zijn toegenomen van een jaargemiddelde van BF 11 mrd. in de periode 1959-1967 tot niet minder dan BF 33 mrd. per jaar vanaf 1968.

Een versnelling blijkt eveneens uit de partiële gegevens over de industriële bruto-investeringen die door het Nationaal Instituut voor de Statistiek worden verzameld in zijn jaarstatistieken van de nijverheidsinvesteringen van de bedrijven die 20 of meer personen te-

werkstellen: deze investeringen bedroegen BF 33 mrd. per jaar in 1968 en 1969 tegen gemiddeld BF 26 mrd. per jaar in de periode 1964-1967. Het is echter tevens zo dat een steeds groter deel van de globale ondernemingsinvesteringen overheidssteun zoekt en verkrijgt. Dit is een ontwikkeling die niet onverdeeld gunstig is als men de economische rationaliteit van de overheidsuitgaven en de zelfstandigheid van het privé bedrijfsleven op het oog heeft. Bij de jongste hervorming van de expansiewetgeving werd trouwens onder bepaalde voorwaarden de mogelijkheid van een soort tegenprestatie van de ondernemingen voor de overheidssteun voorzien in de vorm van converteerbare obligaties.

Industriële ontplooiing

De belangrijke investeringsactiviteit van de jongste tien jaren heeft in Vlaanderen een sterke *industriële ontplooiing* tot gevolg gehad. In 1968 droeg de secundaire sector bij voor 43,6% tot de vorming van het bruto-interne produkt tegen 40,7% in 1960. Onder de belangrijkste nijverheden zijn het hoofdzakelijk de metaalverwerking en de scheikundige nijverheid die aan belang wönnen, terwijl de voeding- en textielnijverheid relatief aan belang verloren. Een en ander mag niet over het hoofd doen zien dat de tertiaire sector 51% van het interne produkt vertegenwoordigt. De tertiaire activiteiten worden op dit ogenblik trouwens ten zeerste door de industriële expansie en de economische welvaartsvermeerdering gestimuleerd.

Tabel 3. Vorming van het interne produkt in Vlaanderen (in %)

Sectoren	1955	1960	1968
1. Primaire sector	9,3	8,5	6,3
2. Secundaire sector	39,6	40,7	43,6
a. extractieve nijverheid	2,9	1,8	1,4
b. industrie	29,0	30,2	32,8
metaalverwerking	5,3	5,7	8,2
chemie	2,7	3,0	3,5
staal en non-ferro	1,1	1,1	1,4
hout	1,5	1,8	2,2
garages	0,8	0,9	1,5
voeding, drank, tabak	7,3	7,1	6,5
textiel	5,0	4,9	3,8
kleding, schoenen	1,5	1,6	1,6
papier, drukkerijen	1,2	1,3	1,3
bouwmaterialen	1,3	1,5	1,4
overige	1,3	1,3	1,4
c. bouw	5,9	6,6	6,7
d. elektriciteit, gas, water	1,8	2,1	2,7
3. Tertiaire sector	51,1	51,3	51,4
a. handel	11,0	10,7	10,9
b. financiën	1,7	1,9	2,3
c. vervoer, verkeer	7,8	7,9	9,2
d. diensten	22,0	23,2	23,5
e. woongebouwen	8,6	7,6	5,5
Statistische aanpassing	—	—0,5	—1,3
Bruto intern produkt	100,0	100,0	100,0

De neergang van J. K. Galbraith

PROF. DR. J. PEN

De dit jaar verschenen bundel opstellen van J. K. Galbraith, *A Contemporary Guide to Economics, Peace and Laughter*¹⁾, vertoont alle Galbraithiaanse kenmerken: de opstellen zijn erg goed geschreven; ze zijn geestig en sarcastisch; ze maken op subtiele maar persistente wijze reclame voor hun auteur; en ze zijn, qua economische inhoud, tamelijk voos. Want dat moet helaas worden geconstateerd: Galbraith beschikt wel over een paar ideeën, maar het zijn er maar weinig, en we kennen ze langzamerhand al. Ze worden telkens opnieuw gepresenteerd, onder telkens andere titels, op intrigerende wijze vermomd, op tamelijk overtuigende (want vaak wat achteloze) wijze uitgedragen; de briljante vorm kan echter nauwelijks verhullen dat het ofwel heel simpele gedachten zijn (de vrije markt roept een te geringe overheidssector en teveel vervuiling op) ofwel halve waarheden (de grote maatschappijen hebben de concurrentie vervangen door planning). Er zit, naar mijn mening, een dalende lijn in de boeken van deze schrijver.

The Great Crash 1929 bijvoorbeeld, gepubliceerd in 1954, bevatte een respectabele hoeveelheid informatie. Het was kennelijk de vrucht van hard werken en wie het had gelezen was niet alleen enig wrang amusement ten deel gevallen maar hij wist ook aanzienlijk meer dan tevoren. Dat was superieure journalistiek. Bij *The Affluent Society* (1958) was het vooral de grandioze stijl; de inhoud was weinig opmerkelijk en, volgens sommigen, bijna triviaal, maar de boodschap werd overtuigend gebracht. *The New Industrial State* (1967) berust goeddeels op het misverstand dat de concerns onkwetsbaar zijn voor het spel der markten, en verder moet dat boek het hebben van een enigszins nieuw

¹⁾ John Kenneth Galbraith, *A Contemporary Guide to Economics, Peace and Laughter*, Meulenhoff-Bruna (importeur) te Amsterdam, 1971, XII + 371 blz., f. 27,75.

Niettemin moet worden gezegd dat de snelle opgang van de Vlaamse economie in de laatste 10 à 15 jaren vooral aan de toenemende industrialisatie is te danken. Onder invloed hiervan is het aandeel van het interne produkt van Vlaanderen in het bruto-nationale produkt gestegen van 44,2% in 1955 en 45,3% in 1960 tot 48,1% in 1968 (52% incl. Vlaams Brabant).

De industrie in Vlaanderen heeft evenals de Waalse industrie, een grote exportgerichtheid, die van jaar tot jaar toeneemt. In 1968 werd 41,4% van de industriële produktie in Vlaanderen afgezet in het buitenland; in 1962 bedroeg dit percentage 33. De exportgerichtheid is het grootst in Limburg (55%).

Het regionaal economisch beleid, dat tot nog toe hoofdzakelijk op industrialisatie was gericht, stoelt in Vlaanderen vooral op enkele groeipolen: de zeehavens Antwerpen, Gent en Zeebrugge, de streek van Kortrijk en de industriegebieden van Geel en Genk in de Antwerpse Kempen en Limburg. De ontwikkeling in deze gebieden moet mede de ontwikkeling van de andere gebieden bevorderen. Ten einde dit in de hand te werken en een zekere concentratie van de industriële vestigingen te bevorderen, wordt over het hele Vlaamse landsdeel een netwerk van een 40-tal industriezones van nationaal en regionaal belang aangelegd.

Een en ander moet de economische groei in Vlaanderen op peil helpen houden, de welvaartspreiding regio-

naal verbeteren en een wilde industrialisatie voorkomen, hetgeen meteen de ruimtelijke ordening en tot op zekere hoogte de milieuvrijwaring ten goede moet komen. In dit laatste verband is het interessant te vermelden dat bij het kabinet van de minister voor Streekeconomie (Vlaanderen) sedert enkele tijd een officieuze werkgroep Industriële Ecologie functioneert, die meer speciaal de problemen van milieubeheer bestudeert en er advies over uitbrengt aan de minister. Zo adviseert de werkgroep over de milieuhygiënische aspecten van grote investeringsprojecten, die met overheidssteun zouden worden doorgevoerd, en over bepaalde investeringen in bestaande bedrijven, die van overheidstegemoetkomingen kunnen genieten met het oog op milieuverbetering. De werkgroep neemt eveneens initiatieven in verband met de uitbouw van een aangepaste ecologische infrastructuur zoals de oprichting van een meetnet voor luchtverontreiniging en de verwijderingssysteem voor afvalwater.

Ook in Vlaanderen brengt de industrialisatie en de economische groei problemen met zich, waarvan de oplossing moet worden gezocht in een selectiviteit van de investeringsprojecten en de toepassing van wetenschappelijke technieken om schadelijke neveneffecten te voorkomen en te bestrijden.

E. Thielemans

aandoende terminologie voor reeds bekende zaken (de „technostructuur“). Dat boek was m.i. zwak, en het is sindsdien gevolgd door een reeks van toelichtingen, excerpten, parafrasen van de hand van de maker, die daarmee zijn eigen publiciteit goed onderhield. De huidige bundel doet stilistisch niet onder voor de eerdere boeken, en Galbraith-liefhebbers zullen er zeker plezier aan beleven, maar wat staat er eigenlijk in?

Nu, zeker niet wat de titel belooft, want daar druipet de ironie af. Het is hooguit een „Contemporary Guide to John Kenneth Galbraith“. Het boek bestaat uit vier delen: economie, vrede, tijdgenoten en „points of a compass“, dat zijn herinneringen aan plaatsen (Gstaad, Berkeley). Wat de economie betreft: er is een opstel over de kwaliteit van het bestaan, waarin Galbraith laat zien hoe iedereen nu zijn stelling uit *The Affluent Society* bezig is bij te vallen; er is o.a. een bijdrage, getiteld „The Language of Economics“, waarin beweerd wordt dat de hedendaagse economische geschriften weinig betekenis hebben voor de werkelijke wereld en dat de geleerde schrijvers dat vaak ook niet beogen, zodat ze beter ongelezen kunnen blijven; er is een aardig stuk over de verbreiding van de Keynesiaanse ideeën in Amerika, dat helemaal over mensen gaat: over Alvin, Paul, Seymour, Gerhard, en natuurlijk over John Kenneth, die er voortdurend bij was; we vinden een pleidooi voor een inkomenspolitiek; enkele herinneringen uit 1954, toen Galbraith, als expert inzake heftige beurscrises, een verklaring had afgelegd voor een congrescommissie op een moment dat Wall Street nogal daalde, waarna hij dreigende telefoontjes kreeg van boze beleggers en naderhand ook inderdaad een been brak bij het skieën²⁾; er is een soortelijk verhaal over een losse opmerking van Galbraith tegenover een journalist in 1969 (de man vroeg of er een beurscrisis zou komen en Galbraith zei: „Zeker, de vraag is alleen wanneer“) en de gevolgen die dat allemaal had; er is een pleidooi voor mooiere publieke gebouwen; en er is een opstel over „Economics as a System of Belief“, dat de schrijver zelf het belangrijkste van de bundel vindt en waarop ik hieronder terug kom, omdat het de zwakte van Galbraith's denkwijze zo duidelijk illustreert.

De afdeling „Peace“ is ook nogal mager, en gaat in ieder geval niet zozeer over vrede als wel over armoede en over de verschillen tussen onderontwikkelde landen (naar mijn mening het meest instructieve stuk uit de bundel, al komt dat misschien ook door mijn eigen onderontwikkeldeheid op dit gebied). En voorts vinden we enkele artikelen over de buitenlandse politiek van de Verenigde Staten, gezien door de ogen van de ambassadeur in India. Die Indiase ervaringen vormen weer zo'n typisch Galbraithiaans stuk: zeer persoonlijk, vol sarcasme, aardig om te lezen, maar als je het uit hebt, vraag je: wat was het nou eigenlijk? Evenmin bijzonder sterk lijkt mij het essay over „The Proper Purpose of Economic Development“ waarin de schrijver terecht aandringt op selectieve groei (en niet op Symbolic Modernization, waarvan hij een korte, bijtende beschrijving geeft — laat dat maar aan Galbraith over); maar het door Galbraith aanbevolen richtsnoer van de selectie, te weten het „Popular Consumption Criterion“, blijft een beetje vaag.

Eigenlijk is deze bundel op zijn best in de meer literaire opstellen, over mensen en plaatsen. „The Day Nikita Khrushchev Visited the Establishment“ is prachtig, zij het op een onaangename manier; enkele prominente

Amerikanen worden in hun hemd gezet. Het stuk over de Duitse oorlogsmisdadiger Speer bevat belangwekkende informatie (door Galbraith opgedaan in 1945, als hoofd van de onderzoekcommissie naar de economische uitwerking van de bombardementen op Duitsland). De herinneringen aan Steinbeck vormen een charmant soort gossip. Er is een opstel over Nixon, die nog onder Galbraith heeft gewerkt bij de prijsbeheersing (maar dat blijkbaar tracht te vergeten). Hij wordt ironisch begroet als medestander bij de strijd tegen de overvloedige maatschappij, en dit stuk bevat toch nog enkele nadrukkelijke waarschuwingen, die velen als nieuw in de oren zullen klinken: milieuhygiëne kan niet samengaan met zuinigheid in de openbare financiën, noch ook met ongeremd particulier initiatief, noch ook met ongebreidelde groei van de produktie en consumptie van bepaalde goederen. Ik had overigens wel graag een specificatie gezien van de goederencategorieën die van de groei moeten worden uitgesloten — de verwijzing naar de auto is nu langzamerhand wel érg platgetreden. Werkelijk mooi vond ik de herinneringen aan Berkeley in het begin van de jaren dertig, maar het is een puur persoonlijk stukje nostalgie — met economie, vrede of lachen heeft het niets te maken. Ik heb trouwens nergens erg moeten lachen.

Maar ik heb me wel geërgerd, en dat vooral over „Economics as a System of Belief“. Galbraith vindt dit het belangrijkste artikel uit de bundel. Hij valt daarin het idee van de consumentensoevereiniteit aan en kapittelt de economie en de economen dat zij nog steeds geloven dat de voorkeur der consumenten het produktiepakket bepaalt. Goed, zegt Galbraith, sommige beoefenaren van de economie hebben wat water in hun wijn gedaan en toegegeven dat er zoiets als reclame bestaat, en dat er culturele invloeden op het consumentgedrag aan het werk zijn, en ook wordt er wel eens over externe effecten gesproken (Galbraith doet het voorkomen alsof dit allemaal concessies aan hem persoonlijk zijn); maar de „mainstream“ van het officiële denken blijft uitgaan van de consument als iemand met autonome preferenties, die richting geeft aan de produktie. Dat is volgens de schrijver volstrekt onrealistisch, en het is alleen maar een geloof van starre, oude heren, die geen verstoring van hun overgeleverde leersystemen meer kunnen verdragen — de Keynesiaanse revolutie was genoeg voor hun incasseringsvermogen. De werkelijkheid is zijns inziens die van de producentensoevereiniteit, kijk maar naar de auto's, kijk maar naar de militaire produktie. Verbruikers zijn al net zo machteloos als kiezers. De jeugd heeft dat ook wel in de gaten, en het opstel eindigt met een beroep op de jongere generatie van economen om de traditionele denkwijze over boord te zetten. Zij zijn nog niet vastgeroest en

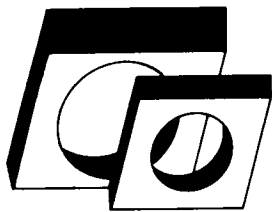
²⁾ Een aardig grapje uit dit opstel: toen Galbraith in 1955 in de kiosk van een vliegveld zijn pas verschenen *Great Crash* niet zag staan, vroeg hij het aan de verkoopster („I seem to remember a lot of recent discussion about a book — I forgot the name of the author, maybe Galbraith — but I think it was called *The Great Crash*“), waarop de verkoopster antwoordde: nee, dat is geen boek dat je op een vliegveld zou kunnen verkopen.

kunnen dus een ingrijpende verandering in hun leerstelsel toelaten.

Het is vooral dit stuk, dat bij mij enige afkeer van de Galbraithiaanse manier van redeneren oproept. Producentensoevereiniteit is een belangwekkende hypothese — zij zou dan ook empirisch getoetst moeten worden, waarbij vooral de vraag naar de „mix” tussen consumenten- en producentenmacht beantwoording verlangt. Naar de invloed van de consument is veel onderzoek gedaan (Katona bijv.), en daar kwam de „powerful consumer” uit naar voren. Bij Galbraith is echter geen spoor aan te treffen van enig verlangen naar dit soort onderzoek. Hij probeert geen methode te bedenken om het probleem van de producentensoevereiniteit empirisch te benaderen. Hij praat liever heel suggestief over de bekende auto's en gaat er blijkbaar van uit dat wij die voertuigen eigenlijk niet wensen; en hij vervangt in het algemeen nauwkeurige analyse door visie, literair overtuigingsvermogen, of, zoals hij het zelf noemt, door *geloof*. Hij appelleert aan de instinctieve afkeer die velen hebben van grote bedrijven — een goedkope manier om je populair te maken. Hij vermengt

bovendien de machteloze kiezer met de machteloze koper, alsof die twee niet op heel verschillende manieren zouden moeten worden benaderd. Marktgedrag en politiek gedrag vereisen verschillende analytische apparaten, maar Galbraith is geen analyticus, hij creëert geen denkinstrumenten; integendeel, hij spreekt er smalend over. Hij wil de economie vervangen door geloof, en dat is averechts. Wat hem kwalijk genomen kan worden is niet dat hij geloof en visie aanbeveelt, maar dat hij tegelijkertijd theoretische precisie en helderheid in diskrediet probeert te brengen. Op deze laatste terreinen heeft Galbraith nooit opmerkelijk veel gepresteerd en dat hoeft ook niet, want superieure economische journalistiek verdient stellig een plaats onder de zon. Het is echter geen fraai schouwspel om te zien hoe wetenschap plaats maakt voor de literaire borreltafel, en hoe die verschuiving dan ook nog als opperste wijsheid wordt aanbevolen — uit de hoogte van een grandeur, die meer en meer een mythe dreigt te worden.

J. Pen



Toets op Taak

Grondkosten en besluitvorming

DRS. H. M. VAN DE KAR

De pogingen van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening om het woningvraagstuk tot een oplossing te brengen worden bemoeilijkt door de voortdurende en snelle toeneming van de stichtingskosten. De grondprijzen vormen daarin een belangrijk element. De minister noemt in de memorie van toelichting bij zijn begroting voor 1971 als belangrijkste oorzaken van de stijging van de grondprijzen: de stijging van de verwervingskosten; de stijging van de kosten van het bouwrijp maken; het meer dan voorheen ontsluiten van moeilijk toegankelijke gebieden of van gebieden met een slechte bodemgesteldheid; de eisen die het hedendaagse verkeer stelt en de veranderende eisen met betrekking tot de woonomgeving.

Daarnaast zou men zich ook kunnen afvragen of de groeiende monopoliepositie van de gemeenten als aanbieders van stedelijke grond aan de stijging van de grondprijzen bijdraagt. Er moet dan niet alleen worden nagegaan of, en zo ja, in welke mate, de grondprijs de grondkosten

overtreft, maar ook wat de samenstelling van deze grondkosten is. Door hun sterke marktpositie zouden de gemeenten immers allerlei kosten als grondkosten kunnen opvoeren, die in feite geen verband houden met het geschikt maken van de grond voor woningbouw. Omgekeerd kan het ook voorkomen dat bepaalde kosten die veroorzaakt worden door het woonrijp maken van de grond niet in de grondprijzen tot uitdrukking komen.

Ze moeten dan op andere wijze gefinancierd worden, via belastingen of bijdragen. Zoals altijd bij toepassingen van het profijtbeginsel in de overheidsfinanciën, zijn het uiteindelijk politieke overwegingen die bepalen welke kosten niet en welke wél verhaald worden op de gebruikers.

We mogen bij dergelijke beslissingen de eis stellen dat de besluitvormers, in dit geval de leden van de gemeenteraad, goed geïnformeerd zijn over de omvang en de samenstelling van de (grond)kosten. Deze informatie behoort overigens altijd beschikbaar te zijn voor de gemeen-

teraad, die immers bepaalt welke bestemming de gemeentelijke gronden zullen krijgen. Verantwoorde besluitvorming over bestemmingsplannen vereist een goed inzicht in de maatschappelijke baten en lasten van de alternatieven.

Het Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid (EIB) heeft onderzocht hoe het met het gemeentelijke grondprijzbeleid in het algemeen en met de kosteninformatie in het bijzonder gesteld is ¹⁾. De statistische informatie die over het grondgebruik en de grondprijzen beschikbaar is, bleek voor dit onderzoek niet bruikbaar, onder meer door de uiteenlopende definities van het grondkostenbegrip in de verschillende gemeenten. Het EIB baseert zijn uitspraken daarom op informatie die uit gesprekken met deskundigen is verk-

¹⁾ Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid, *Interimrapport Bouwgrond*, Amsterdam, december 1970.

gen. Het is niet geheel duidelijk in welke periode die gesprekken zijn gevoerd, vermoedelijk in de loop van 1969.

De technische aspecten van het gemeentelijke grondbeleid worden slechts terloops aangevoerd. Zo bleek het regelmatig voor te komen dat een bestemmingsplan is vastgesteld zonder dat bodemonderzoek heeft plaatsgevonden. Het kan dan gebeuren „dat toevallig gebouwd wordt in een dikke veenlaag, terwijl het openbaar groen ernaast op een zandrug wordt aangelegd”.

Ook op het gebied van de kosteninformatie komt het EIB tot interessante uitspraken. „Zo wordt soms een gerealiseerd bestemmingsplan, waarin nog enkele kavels onbebouwd zijn gebleven, later „ingevuld” met enkele hoge gebouwen ten einde een zo hoog mogelijke grondopbrengst te kunnen verkrijgen”. Dat de grondprijs dan een veelvoud is van de kostprijs blijft buiten de openbare discussie. In de argumentatie wordt gewezen op het „structuurbeleid”, de „werkgelegenheid” en bijv. een „stedebouwkundig duidelijk markering” van de desbetreffende wegkruising, maar niet op het hoofdmotief: de verbetering van de financiële positie van de gemeente.

Het EIB zegt hierover: „Indien particulieren een dergelijke beleidslijn navolgen, wordt in de regel de uitdrukking „grondspectulatie” gebezigd, waarbij dit beleid op morele gronden wordt veroordeeld”. De voor- en nadelen die verbonden zijn aan het calculeren van een winsttopslag door de gemeenten worden overigens in het EIB-rapport niet systematisch besproken. Het is te betreuren dat over het waardeprobleem geen uitspraken worden gedaan.

Het schijnt daarnaast ook voor te komen dat de kosten van allerlei gemeenschapsprojecten als zwembaden en raadhuisen in de grondprijs worden omgeslagen: „Hiermede wordt dan echter in feite een oneigenlijk element geïntroduceerd in de exploitatierekening en dus tevens in de administratie”. Ook de straatverlichting komt voor in de grondkostenbegrotingen. Deze verlichting kan als een ondeelbaar goed worden beschouwd, waarvan niet alleen de aanstaande bewoners van de betreffende straat of wijk zullen profiteren. Waarom zou de verlichting van nieuwe wijken anders gefinancierd moeten worden dan die van oude wijken?

Financiering via de belastingen lijkt hier de aangewezen weg. Dat gebeurt toch ook voor de kosten van de uitbreiding van het politie-apparaat die het gevolg is van de vergroting van de bebouwde kom. Er is geen aanleiding om lantaarnpalen en politie-agenten in dit opzicht anders te behandelen.

Anderzijds kwam het ook voor dat gemeenten kosten versluisden om de prijzen laag te houden, omdat dit de huurders ten goede zou komen. Dergelijke voordelen kwamen echter vaak bij anderen dan de huurder terecht²⁾.

Verwacht mag worden dat de invloed van het recente rapport *Grondkosten bestemmingsplannen*, dat uitgebracht is door het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, een aantal van de in het EIB-rapport genoemde bezwaren zal ondervangen.

**Deze rubriek wordt verzorgd door het
Instituut voor Onderzoek
van Overheidsuitgaven**

Het goedkeuringsbeleid van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (dat in hoofdzaak betrekking heeft op de kosten van de gesubsidieerde woningbouw) is volgens het EIB eveneens een bron van afwijkingen tussen grondprijzen (in dit geval normbedragen) en grondkosten. Het is de gemeenten toegestaan om meer te investeren dan de normbedragen, als dit meerdere maar niet in de exploitatierekening, dus in de huren of prijzen, wordt doorberekend. De normbedragen worden, na onderhandelen, door de minister vastgesteld. „Er wordt van de zijde van het ministerie herhaaldelijk druk uitgeoefend op een gemeente om in meerdere mate dan reeds was voorzien bepaalde onderdelen van een bestemmingsplan niet in hun geheel te laten drukken op de exploitatie van dat plan”. En omdat veelal niet openbaar gemaakt wordt wat de afwijkingen tussen de normbedragen en de werkelijke grondkosten zijn, is de kosteninformatie onvolledig. „Ook hier blijkt dus het formele bedrag der „kosten” veeleer object van onderhandeling te zijn dan een verantwoording van kosten en opbrengsten, waarop mede een beslissing wordt gefundeerd”, aldus het EIB.

Het al dan niet bekende verschil tussen de werkelijke plankosten en de normvergoeding moet uiteraard door de gemeente gefinancierd worden. De tekorten waarmee vele gemeenten kampen zijn volgens het EIB voor een deel aan deze verschillen toe te schrijven. Soms worden deze verliezen in de woningwetsector afgewenteld op de particuliere woningbouw. Het is volgens J. K. M. Blersch een belangrijk winstpunt dat thans bij de vaststelling van de grondkosten in de gesubsidieerde bouw door het ministerie een ruimer standpunt wordt ingenomen.

De gemeentelijke investering kan ook kleiner zijn dan het door de minister vastgestelde normbedrag. De gemeente kan dan stille en/of geheime reserves kweken. Het is duidelijk dat hieraan bezwaren verbonden zijn, zoals het verminderen van de publieke controle, de verminderde afhankelijkheid (van het goedkeuringsbeleid) van de hogere overheden en de onnodige versterking van de prijsstijging bij nieuwbouw.

Het EIB meent dat afwijkingen tussen normbedragen en werkelijke kosten zich bij éénderde van de gemeenten voordoen! Samenvattend concludeert het EIB onder meer: „Het gemeentelijke grondprijnsbeleid blijkt in veel gevallen een ondergeschikte (in de zin van dienende) rol te spelen in het algemeen-financiële beleid der gemeente”. Het beleid „blijkt over het algemeen een opwaartse druk uit te oefenen op de stichtingskosten van bouwwerken. Deze omstandigheid vormt een doorkruising van het bouwbeleid”.

Voorts blijkt de gemeentelijke grondadministratie veelal „niet gericht te zijn op het zo exact mogelijk noteren van de feitelijke informatie, maar op het verstrekken van beleids-ondersteunende gegevens”. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat het kostenaspect „nauwelijks een punt van overweging vormt bij de beslissingen de grond betreffende”.

Drs. H. M. van de Kar

²⁾ J. P. K. M. Blersch, Vijftienvijftig jaar gemeentelijke grondexploitatie, *Gemeentefinanciën*, december 1971.



G. C. Harcourt en N. F. Laing: Capital and growth. Penguin Books, Harmondsworth, 383 blz.

In deze bundel wordt wellicht ten overvloede nog eens bevestigd, dat de kapitaaltheorie moeilijk en controversieel is, zoals R. Solow in zijn *De Vries Lectures* van 1963 bericht. Het begrip „kapitaal” staat voor twee verschillende zaken, te weten een verzameling van goederen geschikt voor de productie van goederen enerzijds en een waardebedrag waaraan een deel van het inkomen gekoppeld moet worden anderzijds. Vat men kapitaal op als een waarde-grootheid, dan kan de omvang van deze variabele niet als een verklarende factor met betrekking tot de inkomensverdeling worden gehanteerd. De grensproductiviteitstheorie in de eenvoudige en meest bekende versie heeft hieronder echter niet te lijden, omdat kapitaal als fysiek homogeen wordt gezien. Vindt men dit onaanvaardbaar, dan zal de inkomensverdeling op andere wijze moeten worden verklaard, bijv. door middel van het neo-Keynesiaanse mechanisme van Kaldor. Dat wat betreft het moeilijkheidsgehalte.

Het controversiële karakter van de kapitaaltheorie schuilt in de subjectieve appreciatie van de gevonden resultaten. De beide redacteuren van de bundel geven hierbij de toon aan: „G. C. Harcourt is proud to wear the all-red colours of the neo-Keynesian club, while N. F. Laing sports with distinction those of the neo-neo-classicals” (blz. 9).

De verschillende artikelen (voor het merendeel daterend uit de jaren zestig) zijn ondergebracht in zeven rubrieken. In de eerste rubriek vindt men de bijdragen van wat oudere datum, waarin vooral de meting van kapitaal op de voorgrond wordt geplaatst. Rubriek twee bevat enkel het bekende artikel van Arrow, Chenery, Minhas en Solow (SMAC) over de schatting van de substitutie-elasticiteit van productiefactoren. Wat dit artikel in deze bundel voor betekenis heeft, is overigens niet helemaal duidelijk.

De derde en vierde rubriek omvatten enkele verbale beschouwingen over resp. de „rate of return” van Solow en de bijdrage welke Sraffa

met zijn bekende boek *Production of Commodities by Means of Commodities* heeft geleverd. Het zwaartepunt van de controversiële discussies lag in de jaren zestig evenwel bij het verschijnen van de terugkeer van technieken. Dit fenomeen druipt in tegen de neo-klassieke gewoonte-wijsheid, dat bij lagere interestvoeten op relatief meer kapitaalintensieve produktiewijzen wordt overgegaan.

De lezer kan een selectie van artikelen over deze kwestie aantreffen in rubriek vijf. De bedoeling van de daarop volgende rubriek is iets te laten zien van de verdelingsproblematiek volgens de Cambridge-school (Kaldor, Pasinetti, Robinson). Helemaal uit de verf komt deze bedoeling echter niet, daar ter zake belangrijke artikelen reeds elders zijn gebundeld en om die reden in het onderhavige boek ontbreken. De afsluitende rubriek wordt voor het grootste gedeelte in beslag genomen door een uittreksel over de efficiënte allocatie in dynamisch perspectief uit het bekende standaardwerk van Dorfman, Samuelson en Solow.

Het bundelen van artikelen uit de jaren zestig is in de mode. Of de hier besproken bundel daarbij gunstig naar voren komt, valt te betwijfelen. De selectie en rubricering van artikelen is, zoals hierboven werd aangeduid, verre van ideaal. Bovendien zou de inleiding misschien minder controversieel zijn geweest, als de beide redacteuren er een gezamenlijk werkstuk van hadden gemaakt op basis van een fundamenteel artikel zoals bijv. dat van Malinwand, „Interest Rates in the Allocation of Resources” (in *The Theory of Interest Rates*, 1965), waarnaar overigens in de lijst van aanbevolen lectuur door ondergetekende tevergeefs is gezocht.

Th. van de Klundert

E. A. W. Bolle, F. Göbel en J. M. H. Lenoir: Kansrekening. Kluwer, Deventer, 1971, 111 blz, f. 14,50.

Dit boek bevat noodzakelijke leerstof voor het examen Statistisch Assistent, zoals dat door de Vereni-

ging voor Statistiek wordt afgenomen. Daarnaast vormt deze stof een systematisch overzicht voor hen, die buiten cursusverband kennis willen nemen van deze materie. Het boek bevat de volgende hoofdstukken:

1. Inleiding; hierin worden enkele begrippen uitgelegd;
2. Enkele speciale kansverdelingen;
3. De normale verdeling;
4. Inleiding tot de mathematische statistiek.

Elk hoofdstuk wordt afgesloten met opgaven. De antwoorden hiervan worden achterin het boek vermeld.

Harold P. Zelko: Moderne vergader-technieken. Uitgeverij Het Spectrum NV, Utrecht/Antwerpen 1971, 319 blz., f. 5,50.

Deze uitgave is een geheel herziene druk van het reeds eerder als Marka 4 verschenen *Moderne discussie- en vergadertechnieken*. Het boek is een handleiding voor vruchtbaar discussiëren en vergaderen, waarbij het accent op de bedrijfsconferentie ligt. Deze herziene druk kwam tot stand door aan de oorspronkelijke uitgave nieuwe hoofdstukken toe te voegen over moderne communicatie, besluitvorming en trainingsconferenties. De overige reeds bestaande hoofdstukken werden volledig herschreven en gemoderniseerd.

Prof. Dr. J. H. Christiaanse: Tax harmonization in the european common market. Kluwer, Deventer 1971, 33 blz. f. 7,50, bij intekening op de Serie Geschriften van het Fiscaal Economisch Instituut van de NEH te Rotterdam f. 6.

Dit is deel 2 in de Serie Geschriften van het Fiscaal Economisch Instituut en bevat de lezing die de auteur op 16 maart 1971 op de 21e Annual Midyear Conference of the Tax Executives Institute te Washington heeft gehouden.

Prof. Dr. W. J. van de Woestijne: Het wetenschappelijk oordeel en de maatschappelijke verantwoordelijkheid. De Erven F. Bohn NV, Haarlem, 1971, 15 blz.

Deze publikatie bevat het afscheidscollege van de auteur aan de Technische Hogeschool te Delft op 24 september 1971. De auteur behandelt het wetenschappelijke oordeel in relatie tot de maatschappelijke verantwoordelijkheid. Dit onderwerp werd hem opgedragen doordat de jonge generatie steeds luider riep:

„Waar blijft bij al deze gespecialiseerde wetenschapsbeoefening onze maatschappelijke verantwoordelijkheid”.

Drs. W. Smit: Bedrijfsresultaten van de garnalenvisserij. Voorlopige cijfers 1970. Landbouw-Economisch Instituut, Afd. Visserij, Den Haag, september 1971, 36 blz., f. 3,50.

Deze publikatie geeft inzicht in de wijziging van de bedrijfsresultaten zoals deze werden gepubliceerd in april 1970. Naast de overzichtelijke informatie over de oorzaken van de wijziging, wordt aandacht besteed aan de totale aanvoer van garnalen in Nederland, België en West-Duitsland. Deze aanvoer blijkt in hoge mate te correleren met de prijs in Nederland. De invoer vanuit West-Duitsland steeg aanmerkelijk, evenals de uitvoer naar België en Frankrijk. Het aantal schepen in bedrijf nam af (eind 1970: 163, tegen 194 in 1969); als een belangrijke oorzaak hiervan wordt het subsidiebeleid van de Nederlandse regering genoemd.

W. H. Th. Gieling en J. de Jager: Bedrijfsresultaten van de grote zeevisserij. Voorlopige cijfers 1970. Landbouw-Economisch Instituut, Afd. Visserij, Den Haag, augustus 1971, 48 blz., f. 4,50.

Deze publikatie tracht inzicht te geven in de rentabiliteit van de grote zeevisserij aan de hand van de bedrijfsuitkomsten van 1970, vergeleken met die van 1969 en 1968. Het onderzoek dat beperkt bleef tot de jaarstukken van 11 (in 1969) en 12 (in 1970) rederijen (niet a-select getrokken), wordt representatief geacht voor de bedrijfsresultaten van de belangrijkste groepen schepen van de grote zeevisserij.

Van eind mei tot december wordt hoofdzakelijk gezouten vis aangevoerd, daarna hoofdzakelijk verse vis. Hoewel de aanvoer per schip steeg, werd de rentabiliteit in 1970 nadelig beïnvloed door hogere kosten van grondstoffenprijzen, lonen en salarissen, laad- en veilingkosten.

R. Andringa, ing.: Peulvruchten droogte oogsten. Arealen en opbrengstniveaus. Landbouw-Economisch Instituut, Afd. Bedrijfseconomisch Onderzoek Landbouw, Den Haag, september 1971, 66 blz., f. 5,50.

Deze publikatie rapporteert de resultaten van een onderzoek dat het LEI instelde naar gewassen, die slechts incidenteel worden verbouwd

en waarover dan ook weinig inzicht bestaat wat betreft het opbrengstniveau. Het LEI vergelijkt de eigen gegevens over een aantal jaren met de oogstramingen van het CBS.

Er is een scheiding gemaakt tussen de verschillende gebieden in Nederland met betrekking tot de opbrengstniveaus. Onderscheiden werden: het Noorden (zeekleigebied), het midden (droogmakerijen en polders) en het Zuidwesten (kleigebied). De volgende peulvruchten droogte oogsten worden afzonderlijk in een hoofdstuk behandeld: gele erwten, schokkers, capucijners en grauwe erwten, bruine en witte bonen en veldbonen. Daarnaast wordt ter vergelijking het gewas groene erwten behandeld dat (nog) niet als een incidenteel verbouwd gewas kan worden beschouwd.

Drs. G. C. de Graaf: Enkele aspecten van de afzetstructuur van fruit in Nederland. Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag, oktober 1971, 56 blz., f. 4,50.

Deze publikatie houdt zich bezig met de afzet van appels en peren op fruitteeltbedrijven aan de hand van een enquête, die werd gehouden onder een willekeurig gekozen groep van fruittellers in het voorjaar van 1969. Deze enquête werd uitgevoerd door de districtbureauhouders van de Stichting tot Uitvoering van Landbouwmaatregelen.

Het betreft hier een onderzoek dat eigenlijk de beginfase is van een groter onderzoek over land- en tuinbouwproducten. Aspecten die onderzocht worden betreffen gegevens over de afzet, de hoeveelheden, de soorten afnemers, de wijze van verkoop enz. Generalisaties zijn slechts onder het grootste voorbehoud mogelijk, daar tot nu toe slechts de gegevens over één jaar bekend zijn, zodat een herhaling van het onderzoek gewenst is.

Drs. W. Smit en Drs. W. P. Davids: Bedrijfsresultaten van de IJsselmeervisserij. Voorlopige cijfers 1970. Landbouw-Economisch Instituut, Afdeling Visserij, Den Haag, oktober 1971, 32 blz., f. 3,50.

Deze publikatie geeft achtergrondinformatie over de bedrijfsresultaten over 1970 van de IJsselmeervisserij, waarvan de belangrijkste cijfers in april 1971 werden gepubliceerd. Door het ingestelde verbod op de kuilvisserij worden vergelijkingen met voorgaande jaren bemoeilijkt. Of dit verbod een incidentele verandering veroorzaakte, of oorzaak zal zijn van

een structurele verandering moet de toekomst ons leren.

Een aparte behandeling krijgt de vangst van aal, die gerelateerd wordt aan de waargenomen intrek van glas-aal. De teruglopende vangst was een belangrijke oorzaak van een snelle afname van het aantal schepen (216 in 1969 tegen 166 in 1970). Hierbij dient opgemerkt te worden, dat niet al deze schepen uit de vaart zijn genomen, maar dat ook een aantal ervan ging varen op de randmeren en op de Noordzee.

Y. Petit, Prof. Dr. B. C. J. Lievegoed en Mr. J. W. van Dijk: Management in het bankwezen. Publikatie van het Nederlands Instituut voor het Bank- en Effectenbedrijf, no. 10, Amsterdam, 1971, 87 blz.

Dit boekje bevat de preadviezen voor de Jaardag 1971 van het NIBE, die op 24 april 1971 werd gehouden. De auteurs behandelden resp. het managementsysteem, het sociaal management en management en marketing.

Zoals reeds uit de titel kan worden afgeleid, hebben deze preadviezen betrekking op het bankwezen. Volgens het „ten geleide” dienen de banken door middel van management antwoord te geven op de problemen waarvoor zij door de structurele wijzigingen als schaalvergroting, branchevervaging, uitbreiding dienstenpakket, internationalisering en automatisering, worden gesteld.

Prof. Dr. J. A. Geertman en Drs. A. H. Geertman: Economisch technische verschijnselen, deel I. Agon Elsevier, Amsterdam/Brussel 1971, 392 blz. f. 38,50.

Deze vierde, geheel herziene en uitgebreide druk is bedoeld voor de examens SPD, MO boekhouden, MO handelswetenschappen en HEAO. Het boek behandelt op eenvoudige wijze enige onderdelen van de prijstheorie. Er is hierbij veel gebruik gemaakt van grafieken en voorbeelden. Elke paragraaf is afgesloten met opgaven. De uitwerkingen hiervan staan in een losse bijlage vermeld.

Instituut voor Toegepaste Sociologie: Sociale academie en beroepspraktijk. Nijmegen, 1971, 36 blz.

Deze publikatie is een samenvatting van een onderzoek dat het Instituut voor Toegepaste Sociologie deed in opdracht van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, naar de aansluiting

tussen de opleiding aan de sociale academie en de eisen, die in de praktijk van het maatschappelijk werk aan de beroepsbeoefenaren worden gesteld. Het onderzoek had primair tot doel vast te stellen hoe maatschappelijk werkers, leidinggevende functionarissen en docenten van de sociale academies de opleiding aan de sociale academie evalueren met het oog op de beroepsuitoefening in de praktijk.

Tevens werd beoogd, een empirisch gefundeerd inzicht te geven in de opvattingen die zij hebben over de wenselijke inhoud van een beroepsopleiding voor maatschappelijk werker, alsmede over hun doel- en rol-opvattingen over het maatschappelijk werk.

Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf: De ambulante detailhandel in melk en melkproducten 1967-1969-1970. Bedrijfseconomische publikaties, 's-Gravenhage, 1971, 42 blz., f. 6.

Dit rapport geeft inzicht in de opbrengst- en kostenverhoudingen in de zelfstandige melkdetailhandel zonder winkel. Het is gebaseerd op de uitkomsten van 100 bedrijven zonder winkel (ongeveer de helft van het aantal in de bezorgende sector) over 1967 en 1969. De enquête-resultaten over 1967 en 1969 zijn aangevuld met een raming van de uitkomsten voor de melkbedrijven zonder winkel voor het jaar 1970.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Winststatistiek van naamloze vennootschappen en overige rechtspersoonlijkheid bezittende ondernemingen 1968. Grotere ondernemingen. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1971, 38 blz., f. 5,50.

Evenals de winststatistiek over 1966 en 1967 omvat deze statistiek van 1968 de resultaten van ruim 4.000 grotere rechtspersoonlijkheid bezittende ondernemingen, voornamelijk NV's. Hoe de posten van deze grotere ondernemingen zich ten opzichte van het totaal van alle ondernemingen met rechtspersoonlijkheid verhouden, is in de winststatistiek van 1965, waarin de resultaten van alle 40.000 ondernemingen zijn opgenomen, met percentages tot uitdrukking gebracht. Met laatstgenoemde percentages zijn in deze uitgave schattingen van totaalcijfers over 1966, 1967 en 1968 gemaakt, die ook in vergelijking worden gebracht met de resultaten van de volledige telling over 1965.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Overgangen binnen het onderwijs en intrede in de maatschappij Onderwijsmatrix 1969. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1971, 77 blz., f. 11.

Deze publikatie houdt zich bezig met twee aspecten van het onderwijs waarvoor de belangstelling nog steeds toeneemt, namelijk:

1. de doorstroming binnen het onderwijs;
2. de onderwijsbagage van degenen die het onderwijs verlaten.

Deze uitgave is een verdere ontwikkeling van „Overgangen binnen het onderwijs en intrede in de maatschappij, 1936, 1956 en 1961-1966; Matrix”. Naast een methodologische beschrijving bevat ze veel cijfermateriaal.

Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf: Consument en Meubel. Een onderzoek naar het gedrag van de consument, in het bijzonder t.a.v. het distributie-apparaat. Deel 1 en 2, Sociaal-economische publikaties, 's-Gravenhage, 1971, 92 en 132 blz., f. 25 en f. 15.

Deze publikatie is het verslag van een onderzoek, dat meer inzicht tracht te geven in de zich voortdurend wijzigende behoeftenstructuur van de consument op het gebied van woninginrichting. De Stichting Propaganda voor de Woninginrichting (SPW), het samenwerkingsorgaan van alle schakels in de bedrijfskolom (fabrikant-importeur-groothandel-detailhandel) gaf het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf opdracht voor dit onderzoek, dat in feite een onderdeel is van een structuuronderzoek naar het marktbeeld van de meubelbranche.

Aan dit onderzoek ging een onderzoek vooraf naar de kwantitatieve aspecten van de vraag- en aanbodontwikkeling in de meubelbranche, in 1970 uitgevoerd door het Nederlands Economisch Instituut. Het onderzoek van het EIM spitste zich toe op de koopgewoonten en -motieven met betrekking tot het distributieapparaat en de distributiemethoden. Deel 2 bevat het statistische materiaal en de bijlagen.

Drs. L. P. H. Hensgens: Na de sociale academie. Maatschappelijk werkers, cultureel werkers en personeelwerkers op de drempel van hun beroeps carrière. Nederlands Instituut voor Maatschappelijk Werk Onderzoek, 's-Gravenhage, Gianotten NV, Tilburg, 1971, 101 blz., f. 3,50.

Deze publikatie is een samenvatting

PONSTYPISTES ?

★ uitzending van:

OPERATORS
PROGRAMMEURS
SYSTEEMANALISTEN
PONSTYPISTES

★ alle computeropleidingen

★ 24 uur

COMPUTERSERVICE
PROGRAMMEERSERVICE
PONSSERVICE

SYSTEMS 2000®

hoofdkantoor
haagweg 100 rijswijk (z-h)
tel. (070) 11 89 61

van het verslag van een onderzoek, dat het NIMAWO deed in opdracht van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk naar de ontwikkeling van de loopbaan van maatschappelijk werkers, cultureel werkers en personeelwerkers. Het onderzoek dat longitudinaal van opzet is, heeft eigenlijk als kern de relatie tussen de opleiding en de praktijk van voornoemde beroepen. De auteur verdiept zich in het boekje niet in de onderzoek-technische gegevens, enquêteprocedures of gehanteerde modellen, maar hoopt een discussie op gang te brengen door aan de onderzoekresultaten veel verdergaande conclusies te verbinden dan in het oorspronkelijke onderzoekverslag. De eerste hoofdstukken gaan over de samenstelling van de studentenpopulatie. De volgende onderwerpen worden daarin behandeld: de vooropleiding en de beroepsgeschiedenis, de beroepswensen, het beroepsbeeld, de beroepsvoorbereiding en de werkkring van de urgentiecuristen. In het laatste hoofdstuk formuleert de schrijver een aantal gedachten en vragen om de discussie te stimuleren. Het boekje is verlicht met een aantal foto's.

ESB

Mededelingen

Stadsvernieuwing

De Stichting Instituut voor Bouwrecht en het Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening organiseren op 26 januari a.s. (aanvang 10 uur) in de Prins Willem Alexanderzaal van

het Nederlands Congresgebouw te Den Haag een congres over de stadsvernieuwing.

Er zullen inleidingen worden gehouden door Mr. W. A. Schouten (financiële aspecten van de stadsvernieuwing); Drs. R. J. de Wit (bestuurlijk-planologische aspecten van de stadsvernieuwing); Prof. Mr. P. de Haan (de wettelijke regeling van de stadsvernieuwing); T. Renes (aspecten van de samenwerking tussen gemeenten en projectontwikkelingsmaatschappijen).

Bovendien zal de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Drs. B. J. Udink, een rede uitspreken.

De kosten van deelname aan het congres bedragen f. 7,50. Bij deelname aan de lunch is f. 10 extra verschuldigd. Men kan zich schriftelijk voor 20 januari opgeven bij het Instituut voor Bouwrecht, Andries Bickerweg 5 te Den Haag.

5e Internationale TNO-Conferentie

De Nederlandse Organisatie voor Toegepast - Natuurwetenschappelijk Onderzoek (TNO) organiseert op 24 en 25 februari a.s. in Hotel Kurhaus te Scheveningen haar vijfde internationale conferentie over „Increasing Versatility in Research: A challenge to Industry and Public Institutions”.

De voertaal is Engels. Inlichtingen: secretariaat van de Conferentie, p/a Holland Organizing Centre, Lange Voorhout 16, 's-Gravenhage.

NIMA-seminar over het nieuwe produkt

Het Nederlands Instituut voor Marketing en de Afdeling Marktkunde en Marktonderzoek van de Landbouwhogeschool te Wageningen hebben gezamenlijk een seminar voorbereid over het thema „Het nieuwe produkt” gedragswetenschappelijk benaderd. Dit seminar is het zevende in een reeks projecten welke het NIMA, Nederlands Instituut voor Marketing, orga-

niseert met universiteiten en hogescholen in Nederland ter bevordering van het wetenschappelijk onderzoek op het terrein van de Marketing. Het is het tweede in samenwerking met de landbouwhogeschool — alwaar het thema „Marketing en gedragswetenschappen” eerder aan de orde is geweest.

Dit seminar is voorbereid en zal worden gecoördineerd door Prof. Dr. Ir. M. T. G. Meulenberg en Dr. A. P. van Gent. Medewerking wordt verleend door een stuurgroep bestaande uit: Dr. Ir. R. Bergsma, Dr. G. M. van Veldhoven, M. J. J. Veraart, J. Woerlee en Drs. A. F. van Goch.

Het seminar wordt gehouden van 7 februari t/m 11 februari 1972 in hotel „Nol in 't Bos” te Renkum. De kosten (inclusief verblijfkosten en studiemateriaal) bedragen f. 1.375. Inlichtingen en opgaven bij het NIVE, afdeling Vorming en Training, Parkstraat 18, Den Haag, tel. (070) 61 49 91.



GEMEENTE ALKMAAR

Bij de afdeling administratie van de dienst openbare werken bestaat als gevolg van uitbreiding van de werkzaamheden plaatsingsmogelijkheid voor een

STAFFUNCTIONARIS

in de rang van hoofdboekhouder c.q. hoofdboekhouder 1e klas.

Zijn taak zal in hoofdzaak bestaan uit:

- voorbereiding en begeleiding van de automatisering van de afdeling administratie;
- verbetering van de interne controle;
- de opbouw van een goede kredietbewakingsadministratie.

De afdeling administratie verzorgt de administraties van de bedrijven gemeentewerken, grondbedrijf, reiniging, plantsoenen, woningbedrijf en van de regionale vuilverbrandingsinstallatie.

De voorkeur gaat uit naar een kracht met een goede theoretische scholing, blijkend uit het bezit van het Staats Praktijk Diploma of de akte MO Boekhouden of Handelwetenschappen. Vereist is voorts ervaring c.q. interesse in de automatiseringsproblematiek.

Salarisgrenzen van f 1645 tot f 2297 bruto per maand (salarisnormen per 1 juli 1971). De premie A.O.W./A.W.W. (ruim 12%) is voor rekening van de gemeente. De gebruikelijke gemeentelijke rechtspositieregelingen zijn van toepassing. Aan de verkrijging van een woning wordt medewerking verleend.

Een psychologisch onderzoek maakt deel uit van de selectieprocedure.

Sollicitaties binnen 2 weken na het verschijnen van dit blad richten aan burgemeester en wethouders van Alkmaar, onder no. OW-183.